

КОБЗАР

Тараса Шевченна

Виданне „Союза Визволення
України“.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

КОБЗАР

(вибір поезій).

Випуск перший.

Накладом „Союза Визволення України“.

ВІДЕНЬ, 1915.

З друкарні Мехітаристів у Відні, VII

Друковано 6000 примірників.

Ціна примірника одна корона.

Від видавництва.

.... „Возвеличу
Малих оттих рабів німих!
Я на сторожі комо їх
Поставлю слово“.

Т. Шевченко.

За тяжких обставин видаємо ми тепер сю книжку віршів поета, котрий так любив Україну, так бажав бачити її вільною.

Ціле життя мріяв Шевченко про визволення кріпаків та пригноблених народів Росії з неволі, і не тільки мріяв, але й працював над досягненням цього освободження.

Він умер декілька днів перед скасуванням кріпацтва. Кріпацтво скасовано, але вільним нарід не став.

В сумнім становищі був наш український нарід за часів життя Шевченка, але, починаючи від його смерти, російський уряд ще більше став душити наш рідний край.

Тільки робітничо-селянська революція 1905/6. років принесла на короткий час полекшення, дала нам спроможність коли не жити вільним народнім життям, то хоч так-сяк дихати.

Роздавлено революцію, а з нею і нас Українців. І коли ми в сім році заходили ся святкувати соті роковини народження найбільшого сина України, царський уряд чим міг і як тільки міг перешкодив нам се робити.

Та, не вважаючи на всі заборони, на весь гніт, Україна вже прокинула ся і з кожним днем стає на шлях політичного самоозначення.

Сусідство порівнюючи вільної Галичини допомагало скорійшому проясненню нашої політичної самосвідомости.

І царський уряд рішив ся силою захопити Галичину, аби — будь що будь — таки задушити навіки цілу Україну. В тій частині Галичини, котра дістала ся до його рук, він заборонив говорити й писати по українськи, велить зносити всі українські книжки і нищить їх. Про школи не треба й згадувати: всі вони мусять там віднині

стати московськими. Нас хочуть убити. Та —

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого.

Приклад поета-борця, не зістанеться без впливу, поставлене ним на сторожі коло свого народу слово вилітеться в політичне діло, зорганізує наш нарід і врятує його від загибелі.

Після смерті Шевченка й його похорону на могилі під Каневом серед народу склалася чутка, що батько Тарас не вмер, що він лишень на якийсь час сховався від переслідування уряду і вернеться, коли на Україні почнеться повстання.

Сей переказ стає чудовним символом. Тепер вже всі знають, що Шевченко вмер, багато людей перебувало на його могилі, а ще більше, читаючи його твори, стає свідомими, діяльними Українцями. Але тепер, в дні проби й міри, вони гуртують ся біля імені Шевченка, як біля свого прапора,

щоби боронити своє істнованнє, яко народу.

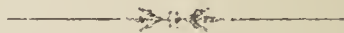
Даючи вам в руки сю книжку, ми певні, що вона допоможе вам пізнати, чиї ви діти, до якого народу належите, прояснить вашу свідомість, зміцнить любов до рідного краю.

І як би й не склали ся сучасні події, ви все своє життє бороти мете ся за свій нарід, за своє рідне слово, за вільну Україну.

Боріте ся, поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая.

Січень 1915. року.

Союз Визволення України.

Про життя Тараса Шевченка*).

Написав Денис Лукіянович.

1. Чому кождий Українець і кожда Українка повинні знати життя Тараса Шевченка?

В минулім 1914. році вся соборна Україна святкувала соті роковини приходу на світ найбільшого мужа, якого досі відала з себе українська нація. Того, що казав нам жити, як була вже готова, викопана для нас могила.

Людськість іде наперед дорóгою поступу таким робом, що час до часу з'являють ся великі, талановиті люде на ґрунт підготовлений звичайними робітниками. Вони силою духа переростають своє покоління і ще будучим показують та промощують шлях.

Шануючи й почитаючи таких великих людей, ми тим шануємо й себе. Бо теперішність найтіснійше вяжесть ся з минулим;

*) Передруковано без відома автора, з яким не можна було порозуміти ся, з „Календаря Просвіти“ на 1914. рік. Пороблено лишень незначні зміни деяких виразів.

вона з нього вийшла так, як з теперішності виросте будуче. З минулого треба вчити ся. В дійсности не тільки вчимо ся, але і всю працю нашу навязуємо до минулого і вже зробленого нашими попередниками. Ніхтож не починає роботи наново, з самого таки початку. Що батьки наші зробили, се ми приймаємо як готове тай стараємо ся йти ще далі. Наші діти приймуть се, що ми зробили, тай старати муть ся за дальший поступ. Певне, що відколи — приміром — деревляний леміш заступлено залізним, ніхто вже не почне тепер деревляним лемішем орати, або хоч набивати його залізом по берегах. Тепер уже думають, як залізний плуг поправити; завели парові плуги і т. д. Що зробить ся доброго і мудрого, чи в господарстві, чи в промислі й техніці, чи в ремеслі, чи в науці, се люде переймають і шукають іще ліпшого.

Так то не пропадає ніякий винахід, ніяка нова, корисна гадка, ніякі зусилля людського духа. Се значить безсмертність людських діл. Се значить: ми працюємо для будучини.

Шануючи великих людей, роздумуючи над їх життям і ділами, ми вдоволяємо потребу нашої душі, котра нам каже признати

другому правдиву заслугу і віддати йому належну почесність. Разом з тим ми вчимо ся, розглядаючи працю великого чоловіка, якої вислід буває підставою праці для цілих поколінь. Такий великий чоловік умів ліпше, ніж ми, жити, хоч може не для своєї особистої користі, але для ідеї і для загального добра. В його життю не один з нас найде приклад для себе.

Не всіх великих людей почитають однаково. Се залежить не тільки від величини їхніх заслуг, але також від того, якій думці (ідеї) вони служили. Одних нпр. почитають самі лікарі, других самі історики. Не багато є таких великих людей, щоб їм покланяли ся представники цілого народу, а то й цілий нарід. Бо до того не дають іще підстави самі заслуги і великі діла. Коли Тараса Шевченка почитає кожний свідомий Українець, то він шанує в нім не тільки великого поета, але того, що посіяв нові гадки, новий клич кинув, підняв перед народом новий стяг на місце давнього, козацького, котрий похилив ся і впав. Шевченкові гадки стали ся джерелом нашого народнього відродження тай до нині вони живуть в нас і дають нам животворну силу. Тому то називають Шевченка нашим апостолом.

Та Шевченко, окрім своїх віршів, дав ще Україні ціле своє життя від молодости до старости. За свою ідею, за ті гадки, які він так щиро і так сміливо розкрив перед земляками, він страждав на заслання, а воно зруйнувало його життя. Шевченко поляг мучеником за Україну.

Нас учать в історії про життя королів і князів. А Шевченко — то наш князь і король, наш гетьман і кошовий, хоч не мав війська, тільки любов у серці, і не мав зброї, лиш — могутнє слово. Шевченко найбільший син України, і тому кождий з нас повинен знати його життя.

2. Дитячий і хлопячий вік Тараса.

Тарас Шевченко родився 9. марта 1814. р. в селі Моринцях, де його батько Григорій пристав на ґрунт до жінки Катерини. Ще Тарас у сповитку був, як батьки його перебрали ся в родинне село Шевченків, у Кирилівку. Стало ся се на приказ пана, бо Григорій був кріпаком (панщизняним мужиком) дідича Енгельгарда. Обидва ті села — і Моринці і Кирилівка — лежать у звенигородському повіті, на полудне від Київа. В Кирилівці вже Григорій Шевченко зістав ся, і

тут зріс Тарас. Пробув там до 15. року свого віку.

Злиднями привитала доля Тараса ще за дитячих літ. В кріпацькій родині злидні завжди дома. А хоч дитина під оком люблячої мами не відчуває так недостатків, бо їй небагато потреб має і ще не вміє журити ся, Тарасови власне не поталанило: ненька лишила його дев'ятьлітнім сиротою. Сестра Катерина, що так любила його й голубила, віддала ся на чуже село. Батько оженив ся вдруге і то з удовою; мачуха привела з собою діти, і на Шевченкову хату, на семейне життє впала тінь. Почали ся сварки й бійки між старими. Прощайте добрі, милі часи, коли білявий хлопчина навганяв ся вулицями, викунав ся в потоці і внав у саді під першу яблуню з краю тай захропів!... Кожда сварка, яка спалахнула у Шевченків, кінчила ся побоями живого, жвавого Тараса. Мусів він тікати і ховати ся в печеру за селом, то в бурянах у сусіда, куди сестра Ярина приносила йому кусень хліба, а про сховок братіка не сказала нікому. Раз бито й катовано його три дні підряд за те, що син мачухи Степанко украв у постоялого на квартирі салдата (жовніра) 45 копійок і звернув підзор на

Тараса. Лишень третього дня виявило ся, хто то завинив.

Тільки було спокою в хаті, як хлопець уступив ся і пішов на науку до дяка (почав вчащати ще за життя мами), або літом поїхав із батьком чумакувати. Чумаки були се купці, що в давніх часах привозили головно сіль і рибу знад Чорного або Азовського моря, а вивозили з України пшеницю. Коли вже торговельні шляхи були безпечні і взяло ся багато міст, чумацькі валки не запускали ся аж над море. Чумакуючи з батьком, Тарас не то що не зазнавав домашніх незгодин, але не міг доволі намілувати ся тихими зоряними ночами степовими та надивити ся на безкраї, наче море, степи. В такій дорозі занедужав Григорій і помер. Тарасови було тоді 11 років, і він лишив ся на опіці діда Йвана.

Тепер уже виступив Тарас із батьківської хати. Іншої ради не було. Навіть не мав ніякого права до частки по татовій смерті. Батько його, вмираючи, казав, що Тарасови не придасть ся ніщо з їхньої кріпацької мізерії, бо він, шануючись, вийде на великого чоловіка, або, не дбаючи, зійде на велике нінащо.

Сповнило ся перше батькове віщованне. Тарас вийшов на такого чоловіка, яких на

цілій землі було небагато. Але по терновій дорозі дійшов він до великої слави.

За волею діда пішов він знов на науку, та витерпіти там не міг довго. Сеж не була школа, така як по нинішних селах, а дяківка. Вчили читати псалтир, дяк був завжди підпитий і мав один тільки спосіб науки — бійку. Тай ще кождий школяр сам приносив на себе вишневий прут або березові різки і мусів тихо лежати, не ворухнути ся, коли паниця відлічував киї та прибалакував.

Тарас знав уже псалтир на пам'ять, а читав його голосно й виразно, тому дяк Бугорський казав йому вчити в школі й бити школярів (настановив його „консулем“) тай читати при мерцях псалтир. За таку роботу діставав Тарас книша й десятый гріш від дяківської плати за кожного мерця, а за науку мав вільне мешканне на дяківці. Але не було чим прохарчувати ся і за що зодягати ся, отже Тарас задумав утікати від Бугорського та йти учити ся малярства у церковних малярів, яких було багато у сусідніх селах, особливож у Хлипнівці. Надіяв ся Тарас зарібків і чув до малярства велику охоту.

Не міг бідний сирота трапити на доброго учителя. Малярі змушували його до

важких послуг, до домашньої роботи, а про малювання — й не кажи. Знеохочений вернув ся Тарас знов у Кирилівку і став за підпасача у громадського пастуха. Про той саме час згадує він у своїм віршу: „Мені тринадцятий минав, я пас ягнята за селом“. Нездатний був з нього пастух, бо він або замислив ся й у небо глядів, або рисував, а череда ходила самопас. Через таке мусів покинути пастирство. І служба у добросердного попа в Кирилівці не вдовольяла Тараса. Якесь неясне тоді ще бажання світла, охота посвятити ся малярству, шукати чогось ясного й доброго спонукали його йти знов із рідного села.

Колиж він пустив ся ще раз на мандрівку по малярях і вкінці знайшов привітну людину, показав ся инший клопіт. Той маляр бояв ся тримати кріпака без панського дозволу. Тарас подав ся в Вільшану до зарядчика Енгельгардових маєтків. Та той, замість дати розписку, затримав Тараса, казав підучити його трохи охайности й звичайности тай враз з иншою прислугою відправив і Тараса на Литву у Вильну, де жив у ту пору сам Енгельгард.

3. Що виніс з собою Шевченко з рідного краю?

На шіснайцятomu році недобровільно покинув Тарас свої родимі сторони й пішов на чужину, де побув одним тягом 15 років. У тих далеких краях зробив ся він великим чоловіком, добув слави й хвали. Алеж не чужениця йому се дала, а рідна Україна.

Як рослина, хоч би яку засадив, тягне соки й поживу з землі і з повітря, так людина носить у крови вдачу свого народу й хист своїх предків, а вихованнє, наука й пригоди в життю, особливо в ранніх літах, складають ся на характер і розвинуть або збавлять вроджений талант у чоловіка. Шевченка міг відати з себе тільки нарід, що має такі співанки, пісні й думи, як ми. Завзята натура діда Йвана, який ходив з Гайдамаками, показала ся в Тараса і дала йому силу терпіти муки, а не скривити душею. Ті всі злидні, які йому постелили такий незavidний шлях у молодости, тільки загартували тіло й дух Тарасови. Студінь, дощі й вітри тай усі незгоди, які витерпів Тарас, бурлакуючи в околицях Кирилівки, зробили його залізним і витревалим, дали йому змогу перетерпіти салдатську каторгу.

Шевченко сам каже у своїх споминах, що насильства дяка зродили у нього на все життє нехить і відразу до пановання одної людини над другою. Сї думки, які взяли ся ще в дїтвака, кріпшали, і Тарас на завжди лишив ся ворогом насильства, оборонцем покривджених.

Та не сама тільки память кривди й злого лишила ся в дитячих споминах у Тараса. Мов зоря крізь мряку, просвічувала у нього згадка материнської любови, і він поніс з собою тугу за маминими естощами, за добрим словом любих сестер Катерини й Ярини. Тому він так високо цїнив і так високо ставив у своїх творах образ матери в сімї.

Зпід рідної стріхи виніс Тарас ще й інші добрі посїви. Хоч і бідні, Шевченки з себе не були такі прості. Що найважнїйше, були між ними грамотні і знали вагу освіти. За старанням батька, Тарас не пішов у світ невідушим, але письменним.

Далї, була у Шевченків жива память красших часів. Тих, коли на Україні була ще воля, хоч і треба її було завзято боронити від лихих сусїдів; коли ще не було наложене на Україну московське ярмо. Дід Іван був учасником т. зв. Колїївщини, гайдамацьких розрухів 1768. р., коли Запорожець

Максим Залізник і сотник двірських козаків Потоцького Іван Гонта стали на чолі ватаг і бороли ся проти закріпощення селян та воювали в обороні православної віри. Цілий той рух вийшов з Мотрониного монастиря не так далеко Кирилівки, і Шевченко сам каже:

... тими шляхами,
Де йшли гайдаки, малими ногами
Ходив я та плакав.

Отже дід Іван розказував синові й сусідам про давні часи, про Коліївщину. Сі оповідання ворушили Тараса, коли він дух запер у собі і в кутку сидів та слухав. Він плакав дитячими сльозами, спочуваючи кривді українських селян. Ті зворушення лягали в дитячу душу і лишали слід. Дідовіж оповідання доповнив іще старенький чернець у мотронинськім монастирі, куди ходив Тарас із сестрами на прощу. В сусідніх від Кирилівки селах показували ще пам'ятки й місця зв'язані з Гайдамаками. І по літах Тарас списав по споминам ті дідові оповідання в поемі „Гайдаки“.

А так само, як спомини про Гайдамаків, знав Тарас з дому і пісні народні і думи тай співав їх, не розставав ся з ними ввесь вік. Вони йому розкрили красу поезії, на них він учив ся віршувати.

Але найбільша Тарасова учителька була природа. Від неї Тарас не відчужився. Цілих 15 років жив на її лоні і так до неї звик, що вже ніколи не перестав любити її, шукати у неї краси й розради. А яка ж гарна природа в звенигородському повіті, найкрасшим із всіх у київській губернії! Лани, гаї і байраки міняють ся з собою, де-не-де видніють горбки, а з ними межує степ. Не диво, що така гарна країна відала багато малярів. Вона й на малого Тараса зробила перший нестертий слід. Усі ті вражіння лягали в Тарасову душу, а по літах озвали ся.

З таким багатим скарбом їхав Тарас у далекий край. Той скарб то були поетична кебета та бажання красшого життя. Вони не давали Тарасови взяти ся ні до хліборобської ні до ремісницької роботи. Вони силували Тараса перти ся до малярства. І тільки з часом, коли він набрав ся потрібної науки, виявив ся його хист в усій своїй силі. Повним сяєвом заяснів тоді Шевченків талант.

4. Шевченко в службі.

Тарасові злидні не перевелись, хіба що відмінили ся. Досі він голодував, слота його біла, снека припікала бездомного бурлаку.

Тепер мав що їсти і вбрали його, але відібрали свободу. Він кріпаком був перше і зістав ся ним тепер. Але в Кирилівці був від пана далеко, а в Вильні, у Варшаві й куди там ще не їздив Енгельгард, забираючи з собою прислугу, був Тарас під самим таки панським дахом. Було кому пазити його і за найменшу провину висікти різками „для науки“.

Було й друге горе. Збудила ся у хлопця туга за вітчиною. Не стало високих могил, на котрі ходив колись то Тарас шукати залізних стовпів, що буцім-то підпирають небо. Не бачило око українського неба й степів. Замість того мав сільський хлопчина міські мури, а замість степового вітру і соловейкового співу чув шум і гуркіт чужого міста.

А вже цілком приголомшив його Петербург, столиця Росії, куди виїхав ділич Енгельгард разом з усім своїм двором. Хоч Тарас не мав коли й як ходити по місті, а все таки довелось і йому побачити уличне життя й він обертав ся тепер в далеко інших умовах, ніж досі.

Та як небудь гірко було Тарасови, а всеж таки отся зміна життєвих умов пішла на його користь. В Кирилівці він блукав і не міг

найти пристановища. Хоч би й лишив ся був у Хлипнівці у церковного маляря, то талант його не розвинув ся би був і не набрав сили. Інакше склало ся тут. По містах зосереджуєть ся мало не вся культура. Тут купці, великі варстати й фабрики, театри, школи, вчені, малярі й уряди. Хто живе в місті, той має змогу навчитися, чого йому треба. Навчив ся тут малярства і Тарас.

Так се стало ся. У Тараса вільного часу було досить, отже кожду вільну хвилю обертав він на те, що рисував углем та крейдою. На такій роботі виловлювали Тараса і кождий раз карали. Але вкінці додумав ся Енгельгард, що, очевидно, Тарас годить ся на маляря, а не на льокая. Тай з маляря можна мати більшу користь, ніж з козачка. От тому́ зглянув ся він на Тарасові просьби і звільнив його з льокайської служби, а віддав на науку до добрих малярів.

Тепер саме почало ся инше життя для Тараса. Раз, що він мав змогу робити те, до чого рвала ся його душа від ранньої молодости. Друге, виходив Тарас з панського двора і мав більше свободи, забігав у Літній сад, відрисовував статуї та оглядав за склеповими вікнами і в церквах гарні

образи. Тоді він перший раз стрінув ся з чесними, благородними людьми, які бачили в нїм людину, а не худобу-кріпака.

Найбільшу вагу мала для нього знайомість із земляком Сошенком, бо той заняв ся його наукою, дав йому книжок і зблизив його до таких людей, як поет Гребінка, славний маляр Брюлов і відомий московський поет Жуковський, що був учителем царських дітей і пізнійшого царя Олександра II. Нові Шевченкові приятелі побачили, що він людина незвичайна, бо і талант має великий, чого доказом були його малюнки, і вдачу має гарну. Вони згодили ся в тім, що треба йому конче дати доступ до найвисшої школи, де вчать малярства, до академії. Та насамперед мали його викупити з кріпацтва, бо кріпак не мав доступу до академії. Отже Брюлов намалював портрет Жуковського і пустив у льотерію, щоб таким робом зібрати більшу суму. Тай справді, придбав 2 тисячі рублів з половиною. За ту суму Енгельгард згодив ся визволити свого кріпака. І так став Тарас вільним чоловіком; тепер вже могли його прийняти до академії.

5. *Шевченко на волі.*

Ся дуже важна подія в Тарасовім життю припала на день 4. мая 1838. р., коли Шевченкови минуло 24 роки.

Аж тепер він почув себе правдивим чоловіком, якому походження від батька-кріпака не стоїть на перешкодї вчити ся і мати доступ до людей. Тепер він побачив велику вартість свободи і ще глибше відчув долю та кривду закріпощених селян на Україні.

Свободи уживав Тарас як найліпше. Він не мав досї ніякої освіти, отже тепер кинув ся завзято до книжок, яких позичили йому приятелі. Він прочитав історію всіх народів (всесвітню історію), читав у перекладах твори великих світових поетів і вчив ся французької мови.

Та найбільше вражінне зробила на нього по московськи написана історія України під заголовком *Історія Русаф* ілі Малай Расії, недрукована ще тоді, тільки переписувана. Її написав якийсь великий український патріот (здаєть ся Політика). В ній багато помилок, але автор проводить у цілій книжці думку, що Українці окремий, самостійний нарід, а Україні належить ся бути

окремою державою. Він показує всю кривду Українців і докладно розказує, як вони боролися за волю.

Ся книжка відкрила Шевченкови очи на минувшість України, на її відносини до Москви та Польщі, навчила його, що треба в українській історії високо ставити і чого для України домагатися.

За тою наукою Шевченко не багато мав часу малювати. І треба було потому невсипущою працею наганяти занедбане. Всеж таки Тарас робив такі поступи в малярстві, що всі професори в академії були з нього дуже вдоволені.

Не сама тільки наука спиняла Шевченкови малярство. Він признав ся сам, що, малюючи в академії, нераз задумував ся, і перед його очима ставав сліпий кобзар в українськiм селі, то привиджували ся гетьмани та Гайдамаки. Читання славних світових поетів розбудило і в його душі дар бути поетом; досі був він ніби у сповитку, дрімав. І от почав Тарас списувати вірші. Помалу назбирало ся їх у нього чимало, а в 1840. р. приятель його Мартос видав їх своїм коштом. На заголовнім листку книжки був намальований кобзар під вербами і тому збірку своїх поезій назвав Шевченко „Коб-

зар“. Красшої й ціннійшої книжки, як ся, нема досі в нашій літературі. Вона зробила велике вражіння і великий переворот на Україні. Слідуючого року видав Тарас свою поему „Гайдамаки“. З того часу не переставав уже віршувати.

Зараз по скінченню академії поспішив Тарас сам на любу Україну.

6. Шевченко на Вкраїні.

Безмежно радував ся Тарас, коли побачив Славутицю-Дніпро, широкі степи з високими могилами, золотoverхий Київ, матір руських гóродів. Він їхав на Україну робити дуже милу і важну роботу. Археографічна комісія, така що береже пам'ятки давнини (будівлі, зброю, одєжу, грамоти і т. и.), задумала видати альбом (книжку з рисунками) старих українських церков, замків, могил під заголовком „Живописна Україна“. Доручено Тарасови, поробити рисунки старих українських замків, церков, могил. При тій роботі Шевченко ще докладнійше пізнавав славу нашу, роздумував над нею і поетичним своїм словом прославляв її таї звертав на неї очі своїх земляків.

Так обіхав поет полтавську й чернігівську губернію, а був і в київській. Куди не заїхав, витали його дуже радо. А тому так його приймали, що він був дуже любий, милий, добрий чоловік і тими прикметами брав кожного в полон. Співав він милим голосом народні пісні і був веселий. Двері панських покоїв відкривала йому слава, якої придбав собі не тільки Кобзарем і Гайдамаками, але й іншими віршами, які кружили у відписах по Україні.

Відвідав він і рідні сторони й родину тай запоміг їй, як міг. Ще з Петербурга висилав він братови гроші, хоч сам їх мав мало. Він поміг і якомусь чужому чоловікові. Раз він гостював у нанотця, як прийшов якийсь селянин жалувати ся, що вкрадено йому пару волів. Шевченко дав йому 50 рублів, ніби позичив. Селянин прийняв гроші, але питав, як має йому віддати їх, коли навіть не знає, від кого дістає таку поміч. Бери — казав, усміхаючись Тарас — прийдеши віддавати, то пізнаєш.

Але наймиліше було Тарасови в Києві. Там на кождім кроці було стільки памяток нашої княжої й козацької слави. Крім того, від яких 15 років зосереджувало ся в тім місті живіше українське життя духове. Від

коли założено в Київі університет (1831.), збирало ся там більше молодіжи задля науки, працював там професор літератури Максимович, а з молодих поет Куліш, історик Костомарів і інші.

З гуртом молодих Українців познайомив ся Шевченко і огненним словом додав їм більше відваги і завзятку. І так завязали вони товариство, що звало ся Кирило-Методіївським братством. Сю назву вони прийняли в честь перших славянських апостолів, а в славянщину дуже вірили, сподівали ся великого добра з того, якби всі славянські народи зробили вільну спілку (федерацію), в якій кожда республіка*) мала би рівний голос. Кріпацтво мало упасти, бо кожда людина повинна мати повну свободу і волю, якою мовою говорити, до якої віри признати ся, що писати і друкувати, в які товариства єднати ся.

Ще нині навіть, у 68 років від засновання Кирило-Методіївського братства нема тої свободи в Росії, хоч кріпацтва вже нема, а навіть ніби конституцію дали. А щож казати про тамті часи. Російський

*) Держава без царя, а з президентом. котрого нарід вибирає на короткий час. Колишніх українських президентів називає ся гетьманами.

уряд, як тільки дізнав ся (з доносу) про тайне товариство, що ширило такі небезпечні для нього думки, приказав арештувати 10 визначнійших членів товариства, між ними й Шевченка. Тим більшу небезпеку бачив цар у тім, що власне Українці думають про зміну порядків, бо Україна була найбагатшою й найкультурнішою частиною Росії, доходила аж до моря, тому то Московщина й бояла ся її втратити.

Тому то цар і заслав провідників братства в далекі губернії на кару, а найтяжше покарав Шевченка. За те, що Тарас написав поеми „Сон“ і „Кавказ“, у яких гостро напав на царя і на царські порядки за кривди України й інших поневолених народів, цар Микола I. присудив Шевченкови до віку служити у війську і то в азійських степах.

7. Шевченко в неволі.

Те велике нещасте впало на Тараса 1847. р., як він ледви два роки побув на Україні. А найшло воно його в таку пору, що нівечило найкрасші поетові замисли. Шевченкови стелила ся дорога до гарної будучини. За старанням князівни Репніни дістав він місце при київськiм університеті,

а Кулішиха обіцювала йому підмогу на виїзд за границю, де він мав придбати собі ще висшої освіти. І саме тоді, як поет вертався від Кулішів з Чернигівщини до Київа, його по дорозі арештовано.

Кара, яку присуджено Шевченкови, була надто велика. Раз, що висилали його в далекий край, розлучали з вітчиною і з приятелями і завдавали таку муку, як кождому засланому. Але не було визначено, який час мала кара тревати, отже могли його держати на заслання і до смерти. Цар власною рукою дописав на присуді, що не вільно Шевченкови займати ся ні писанням, ні малюванням. Се було страшно болюче. А ще заслали його в салдати, до війська, його, вільнолюбну людину, що так ненавидів насильства і обмеження свободи. А військо, муштра, зброя такі були йому противні!

Не відразу почув Тарас невиносиме горе. Є такі люде, що на самоті не мають про що говорити з самим собою. Зате для других людей тільки тоді починаєть ся правдива, свободна праця духова. Коли людина осторонь і одинцем стане і заглибить ся в свої гадки, у свою душу, то вона мусить з її дна винести скарби, як тільки вони там є.

Ось чому пророки й великі учителі йшли навіть на пустиню, щоби лишити ся самотніми і дати волю думкам.

І Шевченко зразу перетоплював у своїй уяві ті вражіння, які виніс із любої України. Йому привиджують ся ті образи і ті люди, яких недавно ще оглядав. Тарас у неволі написав більшу часть і то найкрасших своїх творів. Але тільки в перших літах. Його не так дуже стерегли і пильнували. Знайшли ся навіть такі добрі офіцери, що давали йому дозвіл утекти десь у чисте поле тай списати на клаптику паперу свої тужні думки; навіть приймали його у себе на квартирах і позволяли рисувати. Тількиж, як пішов у Петербург донос і звідти прийшли нові накази, тоді поета погнали до Азії й пильнували так гостро, що і в халяві шукали, чи не мав олівця, або паперу.

Тут у дикій пущі тратив Шевченко здоровле і попадав у тугу. Не бачило його око ні цвітки, ні дерева, ні могили, а небо — мов невмите. І земляки наче забули за нього. Доки міг Тарас крадькома писати, заповняв свою „захаявну“ книжечку, а там і замовк. Від 1851. до половини 1857. р. нема ні одного стишка. Так пропало майже 7 літ у творчости нашого генія.

Але Шевченко, тратячи тілесні сили, був сильний духом. Він знав, що терпить за Україну, що за неї жертву приносить, так як інші герої, що голови клали за святу справу, за вітчину. Тому він достойно терпить, бо знає, з історії, що за свободу, за волю. за кожде право для народа мусіли красші одиниці платити життям. Він і терпів і вірив в будучність України і сподівався для себе освободження:

Так Дніпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дають мені в цеволі
О смерті благати.

8. Освободження і поворот Шевченка на Україну.

Ніде правди діти, що надто мало листів діставав Шевченко з України і він — як сам каже — утікав, щоб і не бачити, як другі салдати читають листи від родини. Близші Тарасові приятелі самі потратили голови тай не думали про те, що треба піддержати того, хто найтяжше був покараний і терпів у лихій далекій пустині, заваленій снігами. Щастє, що Тарас сам мав таку велику силу духа, незломну волю і витерпів за Україну муки.

Шевченка призабули земляки з тої причини, що по розгромі Кирило-Методіївського братства настав час утисків громадянського життя урядом. Ті Шевченкові приятелі, як кн. Толстой і кн. Репніна, що не потребували лякати ся власти (на теж вони князі!), хоч і робили заходи в користь Шевченка, хоч і просили, щоб йому облекшено кару — нічого не доби́ли ся. Справа була дуже трудна. Свого часу царська родина закупила льотерійні білети (льоси) на портрет Жуковського і так зібрано гроші на викуп Тараса з кріпацтва. Жуковський був учителем при царськiм дворі, тому царська родина хотіла мати його портрет. А не купила би вона була білетів, то ще знайшли би ся були такі люде, що купили би, бо Брюлов мав славу, а його малюнки ціну. Але на царськiм дворі розуміли так, що Шевченко має бути цареві до смерти вдячний. Скоро покінчено слідство над Кирило-Методіївськими братчиками, то про Шевченка предложено Миколі I. такий звіт: „Шевченко замість вдяки до царської родини, писав мовою українською найбаламутніші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідає про колишню козацьку славу, то поганими словами осмішує царя й його сімю. А що Шев-

ченко придбав собі такими творами славу знаменитого поета, тим то вірші його двічі шкідливі й небезпечні.“

А на суді Шевченко не то що не відкликав ні одного слова і не шукав оправдання, але він сміливо сказав усю правду. Говорив, що на Україні бачив страшну кривду і чув нарікання на царя і царську родину за такі погані порядки. Ось тому тяжко було випросити для Шевченка не то даровання незаслуженої кари, а хочби які небудь полекші.

Аж прийшла срамотня для Росії кримська війна (1853—1856). Історія показує, що по нещасливих війнах пануючі й їх правління, побиті зовнішнім ворогом, звертають ся до своїх підданих, дають їм якісь полекші, заводять реформи. Так стало ся й у Росії по кримській війні. Цар Олександр II. почав заводити земства, поправив суди й збирав ся знести кріпацтво.

Серед таких полекші реформ цар видав також амнестію (даровання кари) засудженим за Миколи I. політичним в'язням. До тої царської ласки не допустили одначе Шевченка. За нього просив і гр. Толстой і кн. Рєпніна, та цариця-мати не згодила ся. Аж по довгих заходах прийшла черга й на на-

шого великого страдника за волю України. Се стало ся з початком мая (травня) 1857. р. Коли прийшла така вість до Новопетровська, Шевченкови дали вже пільгу, а 14. серпня відправили до Петербурга, куди він прибув аж 8. цвітня 1858. р., бо його задержали довший час у Нижнім Новгороді. Десять літ тому взяли його 33-літнім здоровим, кремезним мужчиною, а вернув ся Тарас сивим, лисим, пригорбленим дідом з покаліченим здоровлєм.

9. Шевченкові замисли, хвороба й смерть.

Хоч з неволі вернув ся Шевченко зламаний на тілі, був кріпкий духом. „Мені здаєть ся — каже він у своїх записках — що я й нині (після заслання) точнісенько такий самий, яким був і десять літ назад. В мойому внутрішньому образі не перемінила ся ні єдина риса“.

Сі слова треба так розуміти, що поетові думки й переконання не змінили ся, що він готовий був, як перше, побивати ся за освобождение селян, за волю України і другий раз піти на заслання. Він і справді, ще в дорозі з заслання писав вірші і то не інакші, як перед неволею. В „Неофітах“ він порівнує

переслідування християн лютими царями в Римі з переслідуванням поступових людей у Росії. І в інших поезіях не перестав він дорікати і лаяти царів за їх знущання над народом. Але довголітня неволя лишила свій слід. Вернувши з заслання, написав він небагато.

Сему неволя була винна. Там кілька років Тарас мучився без усякої духової роботи, не читав нічого, не стежив за духовим життям освічених земляків. Надто, хоч Шевченкови було вже 44 років життя, коли вернув з заслання, не мав іще упорядкованих умов життя. Був бездомний, без сім'ї і без пристанища. Був бідний і без заріbkів, журился тим, що визволу кріпаків все ще нема, а найближчої своєї родини він, сам вільний, не міг і досі викупити.

Поволі якось уложили ся його справи. В малярській академії дали йому, як бувшому ученикови, кімнату на робітню, і в ній Тарас оселив ся. Почав знов працювати над малюнками, взяв ся за книжки, читав, а думка про поміч селянам не покидала його. Тому він шукав товаришів до видавання журналу; а як розумів вагу освіти для селян, видно з того, що зложив „Буквар“ для українських шкіл.

Діждав ся також дозволу поїхати на Україну, бо зразу казали йому жити в Петербурзі і то під поліційним доглядом. Тарас відвідав рідну сторону, побачив свою рідню, і в короткий час потім удало ся йому висвободити її від пана з кріпацтва. Поет задумав оселити ся на Україні. Йому, зломаному неволею, тільки українське сонце вернуло би було здоровле, а не холодні мраки в Петербурзі. Дніпро, стени й сади українські вернули би йому давню веселість, а не вид касарень, тюрми та царських палат. За помічу свояка — Вартоломея Шевченка — Тарас виглядів навіть над Дніпром місце під оселю для себе й вистарав грошей на закупно землі.

„Якби з ким сісти, хліба зїсти,
Промовить слово, то воноб
Хоч і якнебудь на сїм світі,
А всеб таки якось жилось.
Та ба! нема з ким!“ —

жалував ся поет тай вишукав собі молоду зпоміж селянок. Панянки не хотїв, бо задумав повернути до селянського стану. „Я по крові й духу син і рідний брат нашого безталанного люду.... що панночка робити ме у моїй мужицькій хатї?“ — писав він Вартоломееви.

Отже не поталанило Тарасови зранку, не було долі й до останку. В Петербурзі, куди він вернув ся, щоб поладнати свої грошеві й товариські діла, заскочила його слабість, водна пухлина. Не піддавав ся їй Тарас, писав листи, малював, деколи й вірші писав. А далі погодив ся з долею. Знав, що треба вмерти, чи — як пише він у посліднім своїм віршу — „рештувать вози в далеку дорогу на той світ, до Бога“. Одно ще бажання мав поет, а то почути, що кріпацтво знесене. Тимчасом царський маніфест був уже підписаний, тількиж оповіщення його відложено; бо власти бояли ся усе народнього повстання, тому чекали великого посту. А на тиждень до тої радісної хвилі д. 10. марта (березня) о 5. год. рано помер Тарас, проживши 47 років.

10. Порохон і могила Тарасова.

Умер Шевченко, а його конання було образом його життя. Терпів несказані муки, стискав зуби, виривав зубами вуса, далячи в собі болі, а не стогнав. Так минув його день уродин та іменин 9. марта (березня), а слідуючого дня о 5. год. рано скінчили ся його муки.

І закінчило ся довгострадальне життя поета, справжня, безупинна боротьба. На 47 літ був він 24 роки кріпаком, 10 стогнав у дикім кіргіськім степі, 9 годів між визволенням і засланням уживав правдивої свободи, а вернувши з Новопетровська, три з половиною жив під поліційним доглядом. Такого трагічного життя не має ні один поет на всім світі.

Тарас висловив бажання спочити у рідній землі:

„Холоне серце, як згадаю,
„Що не в Україні поховують!...“

писав він, а в Заповіті:

„Як умру, то поховайте мене на могилі,
Серед степу широкого на Вкраїні милій“.

Вірні тому заповітови приятелі Шевченкові виклопотали (віходили) у властей дозвіл, весною відкопали домовину з дорогими останками і відвезли в Київ, а звідти Дніпром у Канів. Оспівував Тарас ту ріку; тепер вона понесла на своїх хвилях його домовину, а на ту велику добу зібрала всі свої води, виступила з берегів і зашуміла.

По дорозі від самого Петербурга виходили стрічати домовину; особливо в Києві

був великий здвиг на панахиді, а крім інших бесідників промовляли тоді Антонович і Драгоманів. Дня 22. мая 1861. р. віднесли домовину з Канева на Чернечу гору, де недовго перед смертю лагодив ся поет завести собі хутір. Там він ляг спочивати, і з того часу ся гора зветь ся Тарасовою.

Згодом упорядкували могилу, що зняла ся на найвисшій горбі над Дніпром в чарівнім місці. Далекий, далекий з неї вид на лівий беріг Дніпра. А ще далі видно той хрест на Тарасовій горі.

Залізний хрест підняв ся в гору. Стоїть на опоці. А такий сильний, що ніякий вихор йому не страшний. Він цілі віки стояти ме й благословляти ме розлогі поля й трудящий люд, що обливає своїм потом ті ниви й мостить твердий шлях у той бік, куди йдуть усі культурні народи. На такій опоці спер Тарас свою працю — на народі. Залізна витревалість, безупинна праця не дадуть нас, свідомих Українців, скинути з тої опоки, відчужити нас від усього народу, і ніякі царські укази, ніякі утиски і переслідування не спинять нас у поході до повного культурного розвитку, до правдивої свободи, поки не встане вільна Україна!

І слухно каже відомий поет і письменник Богдан Лепкий: „Як вернув знад Неви Шевченко, так верне колись і воля України, котру від нас до Петербурга забрали, в кайдани закували та в тюрму посадили. Тільки, що Шевченко вертав у домовині, а воля верне живцем, бо вона невмируща...“

Так, верне живцем, завітчана, замаяна, хоч прийде по трупах мучеників за Вкраїну.

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали сльози... Чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полі?
Не питали б люде, щó в мене болять,
Не питали б, защо проклинаю долю,
Чого нуду світом. „Нічого робить!“ —
Не сказали б на сміх...

Квіти мої, діти!
Нащо вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може і вгадав.
Може знайдець ся дівоче
Серце, карі очі,

Що заплачуть на сї думи, —
Я більше не хочу.
Одну сльозу з очей карих,
І — пан над панами!

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвало ся, сміялось,
Виливало мову;
Виливало, як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі.
За стени та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотіло
Співать на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збірять на пораду.
Нехай душі козацькії
В Україні вітають:
Там широко, там весело
Од краю до краю...

Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.

Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засівала поле;
Засівала трупом поле,
Поки не остило.

Лягла спочить; а тимчасом
Виросла могила,
А над нею Орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.

Все співають, як діялось,
Сліпі небораки —
Бо дотепні. А я... а я
Тільки вмію плакати,
Тільки сльози за Вкраїну,
А слова — немає... .

А за лихо — та цур йому!
Хто його не знає?!

А надто той, що дивить ся
На людей душою —
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбою

Не накличу собі долі,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні,
Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо смієть ся.
Нехай думка, як той ворон,
Літає та криче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче
Нишком: люде не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте ж мої сльози,
Нехай собі ллють ся,
Чуже поле поливають
Що дня і що ночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі.
Оттаке то! А що робить?
Журба не поможе.
Хто ж сироті завидує,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!

Виростав вас, доглядав вас, —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
Попід тинню, сиротами,
А я — тут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду,
А ще може й славу...

Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

1839.

Петербург.

Причинна.

(Уривки.)

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,

Неначе човен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

Така її доля... О Боже мій милий!
За що ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона любила
Козацькі очі? Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж Ти їй долю — вона молоденька, —
Бо люде чужії її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питать.
Кого ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто тее знає,
Де милий ночує? Чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напува?
Чи може з другою, другу кохає,
Її чорноброву уже забува?

Якби то дали ся орлині крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділити ся,
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журить ся.
„Журись!“ каже думка, жалю завдає.
О Боже мій милий! така Твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

(1838.)

Петербург.

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай сине море:
Воно знає, де мій милий,
Бо його носило;
Воно скаже, сине море,
Де його поділо.

Коли милого втопило,
Розбий сине море!
Піду шукать миленького,
Втоплю своє горе.

Найду його, пригорну ся,
На серці зомлію.
Тогді хвиле, неси з милим,
Куди вітер віє!
Коли ж милий на тім боці, —
Буйнесенький, знаєш,
Де він ходить, що він робить:
Ти з ним розмовляєш.
Коли плаче, то й я плачу;
Коли ні — співаю;
Коли ж згинув чорнобровий,
То й я погибаю.

Тогді неси мою душу
Туди, де мій милий;
Червоною калиною
Постав на могилі!
Буде легше в чужім полі
Сироті лежати:
Буде над ним його мила
Квіткою стояти.

І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люде.
Я в-вечері посумую,
А в-ранці поплачу;

Зійде сонце, утру сльози,
Ніхто й не побачить.

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море!, ..

(1838.)

Петербург.

На вічну пам'ять Котляревському.

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дів ся соловейко?
Не питай: не знає!
Згадай лихо, то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добре, — серце вяне:
Чому не осталось?

Отто ж гляну, тай згадаю:
Було, як смеркає,

Защебече на калині, —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убірає, доглядає, —
Не мине калину;

Чи сирота, що досвіта
Мусить уставати, —
Опинить ся послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють:
Серце бєть ся любо,
І світ Божий, як Великдень,
І люде, як люде!

Чи дівчина, що милого
Щодень виглядає,
Вяне, сохне сиротою,
Де дітись не знає, —

Піде на шлях подивить ся,
Поплакати в лози:
Защебече соловейко,
Сохнуть дрібні сльози;
Послухає, усміхнеть ся,
Піде темним гаєм,
Ніби з милим розмовляла.

А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бога благає.
Поки вийде злодій на шлях погулять

З ножем у халяві — піде луна гаєм,
Піде та й замовкне: нащо щебетать?
Запеклюю душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголовя ворон прокричить.

Засне долина, на калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, — божя мова.
Встануть сердеги працювать,
Підуть корови на діброви,
Вийдуть дівчата воду брать,
Вигляне сонце. Рай та й годі!
Верба смієть ся, — свято скрізь!
Злодій заплаче, дарма що злодій.

Так було перш; тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де дів ся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський оттак щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше вітав,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою.
Все осталось, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує, тільки слава
Сонцем засіяла;
Не вмере кобзар, бо на віки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Праведная душе! Прийми ж мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі в чужому краю;

Дивлю ся на море, широке, глибоке,
Понлив би на той бік, — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю — заплачу, як тая дитина;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічого не бачу,
Може моя доля на тім боці плаче,
Бо сироту всюди люде осміють.
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там місяць, там сонце ясніше сія,
І з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокнй з нею був би я.
Праведная душе! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!

(1838.)

Петербург.

Тече вода в синє море,
Та не витїкає,
Шука козак свою долю,
А долї немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,

Грає серце козацьке,
А думка говорить:

„Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.“

Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море.
Думав: доля зострінеть ся, —
Спіткало ся горе!
А журавлі летять собі
До дому ключами.
Плаче козак, шляхи биті
Заросли тернами.
(1838.)

Катерина.

(В. Жуковському на память 22. квітня 1838. р.)
(Уривки.)

Кохайте ся, чорнобриві,
Та не з Москалями,

Бо Москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить, жартуючи,
Жартуючи, кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що родила на світ божий,
Мусить погибати.
Серце вяне, співаючи,
Коли знає, защо;
Люде серця не снітають,
А скажуть: „ледащо!“
Кохайте ся ж, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люде,
Сміють ся над вами.

Оттаке то на сїм світі
Роблять людям люде!
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить,
А завіщо? Святий знає!
Світ, бач ся, широкий,
Та нема де прихилитись
В світі самотнім.

Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховують.
Де ж ті люде, де ж ті добрі,
Що серце збіралося
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люде на світі,
Сріблом, золотом сяють,
Здаєть ся, панують,
А долі не знають,
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати — сором.
Возьміть срібло, золото,
Та будьте багаті,
А я возьму сльози —
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!

Тогді я веселий,
Тогді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

Побачимо, почуємо..
А поки — спочину
Та тимчасом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далек ийшлях, пани-брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись —
Щоб його не мірять!...
Розказав би про те лихо,
Та чи тож повірять?
„Бреше“, скажуть, „сякий-такий!
(Звичайно, не в очі)
А так тільки псує мову
Та людей морочить.“
Правда ваша, правда, люде!
Та й нащо те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
Нащо воно? У всякого
І свого чимало.

Цур же йому!... А тимчасом
Кете лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились;
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий возьме!
Лучче ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

Бач, на що здали ся карі оченята:
Щоб під чужим тинем сльози виливать!
Отто ж то дивіть ся та кайтесь, дівчата,
Щоб не довело ся Москаля шукать,
Щоб не довело ся, як Катря шукає...
Тогді не питайте, за що люде лають,
За що не пускають в хату почувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого Бог карá на світі,
То й вони карають...
Люде гнуть ся, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце світить —

Світить, та не гріє...
Люде б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А завіщо, Боже милий!
Защо світом нудить?
Що зробила вона людям,
Чого хотять люде?
Щоб плакала!... Серце моє!
Не плач, Катерино:
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
До схід сонця, в темнім лісі
Умий ся сльозами!
Умиеш ся, не побачать,
То й не засміють ся;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллють ся.

Оттаке то лихо, бачите, дівчата!
Жартуючи, кинув Катрусю Москаль.
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люде хоч бачать, та людям не жаль.
„Нехай“, кажуть, „гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать!“

Шануйте ся ж, любі, в недобру годину,
Щоб не довело ся Москаля шукать!

Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його бють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не пита.
А йвася питають, зараня питають,
Не дадуть до мови дитині дожити.
На кого собаки на вулиці лають?
Хто голий, голодний під тинем сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля — чорні бровенята,
Та й тих люде заздрі не дають носити.

(1838.)

Петербург.

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі?
Нащо літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце вяне, нудить світом,
Як пташка без волі.

Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити:
Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люде не питають,
Та й нащо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синее море,
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

(1839.)

Петербург.

Іван Підкова.

(В. Штерпбергові.)

I.

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю;
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!
Високії ті могили,
Де лягло спочити
Козацькее біле тіло,
В китайку повите.
Високії ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед, горілку

Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо, може серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце криє.
Синє море звірюкою
То стогне, то виє,
Дніпра гирло затопило.
„А нуте, хлопята,
На байдаки! Море грає, —
Ходім погуляти!“

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
„Грай же, море!“ заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а Козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.

Похожає здовж байдака,
Гасне люлька в роті;
Поглядає сюди-туди —
Де то будуть роботі?
Закрутивши чорні вуси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку — човни стали.
„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!“
— „Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасибі вам!“

Надів шапку.

Знову закипіло
Синє море. Здовж байдака
Знову похожає
Пан отаман та на хвилю
Мовчки поглядає.

(1839.)
Петербург.

До Основ'яненка.

Бють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив.

Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питають:
„Де то наші діти ділись?
Де вони гуляють?“
Чайка скиглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили.
Стоять та сумують;
Питають ся у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Верніте ся! Дивіте ся:
Жита похилились,
Де пасли ся ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Верніте ся!...“

— „Не вернуть ся!“
Загуло, сказало
Сине море: „Не вернуть ся,
На віки пропали!“

Правда, море, правда, синє:
Такая їх доля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани,
Обідрана сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що смієть ся.
Смій ся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово!

Чи так, батьку-отамане?
Чи правду співаю?
Ех, якби то!... Та що й казати, —
Кебети не маю.
А до того в Московщині
Кругом чужі люде.
„Не потурай!“ може скажеш;
Та що з того буде?
Насміють ся на псалом той,
Що виллю сльозами;
Насміють ся! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборов ся б з Москалями,
Якби малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички ззіли.
Оттаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
„Ой не шуми, луже!“
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;

Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули:
Що діялось в Україні,
Защо погибала,
Защо слава козацькая
На всім світі стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині!

(1839.)

Петербург.

Тарасова ніч.

(В. Мартосові.)

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —

Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами:
Як Москалі, Орда, Ляхи
Бились з Козаками;
Як збирала ся громада
В неділеньку в-раннї;
Як ховали Козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспівує,
Аж лихо сьмієть ся:

„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Було колись — панували,
Та більше не будем...
Тії слави козацької
По вік не забудем!

Україно, Україно!
Серце мое, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько!

Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?

Де поділось? Ізгоріло!
А чи затопило

Сине море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же, море! Мовчить, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькіі!
Така ваша доля:

„Встає хмара з за Лиману,
А друга з поля;
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина..
Ніхто її не рятує...
Козачество гине;
Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькіі діти,
Кохать ся невінчані;
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле криє,

Ляхи, уніяти
Налітають — нема кому
Порадоньки дати.
Обізвав ся Наливайко —
Не стало Кравчини!
Обізвавсь Козак Павлюга —
За нею полинув.
Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими сльозами:
— „Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами!“

„Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвав ся орел сизий —
Та й дав Ляхам знати!
Обізвав ся пан Трясило:
— „А годі журить ся!
А ходім лиш, пани-брати,
З Поляками бить ся!“

„Вже не три дні, не три ночі
Беть ся пан Трясило;
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось.
Ізнеміг ся Козаченько,
Тяжко зажурился,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселив ся;

Зібрав шляхту всю до купи,
Та й ну частувати.

Зібрав Тарас Козаченьків

Поради прохати:

— „Отамани, товариші,

Брати мої, діти!

Дайте мені порадоньку:

Що будем робити?

Бенкетують вражі Ляхи,

Наше безголовя.“

— „Нехай собі бенкетують,

Нехай на здоровя!

Нехай кляті бенкетують,

Поки сонце зайде,

А ніч-мати дасть пораду:

Козак Ляха знайде.“

„Лягло сонце за горою,

Зірки засіяли,

А Козаки, як та хмара,

Ляхів обступали.

Як став місяць серед неба,

Ревнула гармата;

Прокинулись Ляшки-панки —

Нікуди втікати!

Прокинулись Ляшки-панки

Та й не повставали:

Зійшло сонце, — до одного

Покотом лежали.“

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні крюки
Вельможних будити;
Зібрало ся козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали Козаченьки
Пісню тії ночі,
Тії ночі кривавої,
Що славою стала
Тарасові, козачеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая —
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилі,
Та з голоду кряче...
Згада Козак Гетьманщину,
Згада тай заплаче.“

Умовк кобзар, сумуючи:
Щось руки не грають;

Кругом хлопці та дівчата
Слізоньки втирають.

Пішов кобзар по вулиці,
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:

„Нехай буде оттакечки!
Сидіть, діти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.“

Петербург, 1839.

Миколі Маркевичові.

Бандуристе, орле сизий!
Добре тобі, брате:
Маєш крила, маєш силу,
Є коли літати!
Тепер летиш в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?

Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого ж серце бєть ся, рветь ся?
Я там одинокий!...
Одинокий... А Вкраїна?
А степи широкі?!
Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить;
Там в широкім полі воля;
Там синєє море
Виграває, хвалить Бога,
Тугу розганяє;
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.
Розмовляють, сумуючи;
Оттака їх мова:
„Було колись, минуло ся,
Не вернеть ся знову!“
Полетїв би я, послухав,
Заплакав би з ними...
Та ба! доля приборкала
Між людьми чужими.

Петербург, 9./V. 1840.

Утоплена.

(Уривок.)

Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває;
Прокинуть ся, тихесенько
В осоки питає:
„Хто се, хто се по сїм боці
Чеше косу? хто се?
Хто се, хто се по тїм боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?“ Тихесенько
Спитає-повіє
Тай задріма, поки неба
Край зачервонїє.

Петербург, 8./XII. 1841.

Тяжко, важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилить ся, —
Хоч з гори та в воду!
Утопив ся б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопив ся б, — тяжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем,
Колоски збірає;

А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люде знають;
А зо мною зострінуть ся —
Мов не добачають.
Багатого губатого
Дівчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Смієть ся, кепкує.

„Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдав ся,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміяв ся?
Люби ж собі, мое серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смій ся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду кращу, або згину,
Як той лист на сонці.“

Пішов козак, сумуючи,
Нікого не кинув,
Шукав долі в чужім полі,
Та там і загинув.

Уміраючи, дивив ся,
Де сонечко сяє...
Тяжко, важко умірати
У чужому краю!

Петербург, 1842.

Розрита Могила.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
Защо тебе сплюндровано,
Защо марне гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— „Молилась я, турбувалась,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти;
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкому світі!
Панувала! О Богдане,
Нерозумний сину!

Подивись тепер на матір,
На свою Україну,
Що, колишучи, співала
Про свою долю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю!...
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає;
А тимчасом перевертні
Нехай підростають,
Та допоможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку здимати!
Помагайте ж, недолюдки,
Матір катувати!“

На четверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки?

— От якби то,
Якби то знайшли те,
Що там схоронили, —
Не плакали б діти,
Мати б не журилась...

Березань, 9./X. 1843.

Сон.

Дух істини, его же мір не
может пріяти, яко не видит
его, ниже знает его.

Івана, гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою,
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в його хаті,

А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеть ся,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки, —
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка;
А той, щедрий та розкішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з його сердешного
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягнята; „Нехай!“ каже,
„Може так і треба.“

— Так і треба! бо немає:
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте,
Та якогось раю
На сїм світі бажаєте...
Немає! Немає!
Шкода й праці! Схаменіть ся:

Усі на сїм світі,
І царята і старчата,
Адамові діти!
І той, і той... А що ж то я?
— Ось що, добрі люде:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень;
А вам нудно, жалкуєтесь —
Йй-Богу, не чую!
І не кричіть!—я свою пю,
А не кров людськую.

Оттак, ідучи попід тинню
З бенкету п'яний у ночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає;
Тихо, як у раї,
Усюди божя благодать, —
І в серці, і в хаті.
Отто ж я ліг і спати;
А вже підпилий як засне,
То, хоч коти гармати,
І вусом не моргне.

Тай сон же, сон, на причуд дивний,
Мені приснив ся:
Найтверезійший би упив ся,

Скупий Жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива;
Та чорта-з-два!
Дивлюсь: так, буцім то сова
Летить лугами, берегами,
Та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаю ся з землею.

— „Прощай, світе! Прощай, земле,
Неприятний краю!
Свої муки, свої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
Я до тебе літати му
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О півночі падати му
З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.

Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!
Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!“

Лечу... Дивлю ся— аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожі,
Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмиваєть ся
Ранньою росою,
Вмиваєть ся, красуєть ся,
Сонце зустрічає.
І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбає,
Ані розруйнує.
І все то те... Душє моя!

Чого ж ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

Хіба ти не бачиш?

Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подиви ся! А я полечу
Високо-високо за синії хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь,—у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здійсмають,
З шкурою здійсмають, бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину, —
Єдину надію!—в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А онде під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

А он—бачиш? Очі, очі!

Нащо ви здали ся?

Чом ви змалку не висохли,

Слізми не злили ся?

То покритка попід тинню

З байстрам шкандибає;

Батько й мати одцурались,

И чужі не приймають;

Старці навіть цурають ся...
А панич не знає:
З двадцятьою, недолюдок,
Душі пропиває.

Чи Бог бачить ізза хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить, та помага —
Як і отті гори
Предковічні, що політі
Кровию людською!..

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упемо ся отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сїм світі
Катам панувати?
Лети ж, моя думо, моя люта муко!
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство; ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкії руки
Тебе повивали; бери ж їх, лети,
Та по всьому небу орду розпусти!
Нехай чорніє, червоніє,
Полумям повів,

Нехай знову ригá змія,
Труном землю криє.
А без тебе я денебудь
Серце заховаю.
А тимчасом пошукаю
На край-світа раю !

І знов лечу понад землею,
І знов прощаю ся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті,
А ще гірше дивити ся
На сльози та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною сніг біліє ;
Кругом бори та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чуть, не знать і сліду
Людської страшної ноги...

„І вороги й не-вороги,
Прощайте ! В гості не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйте !
Я вже не почую ;
Один собі на вік-віки
В снігу заночую.
І поки ви дознаєтесь,

Що ще єсть країна
Неполита слізьми, кровю,
То я одпочину,
Одпочину..."

Аж слухаю :
Загули кайдани
Під землею. Подивлю ся...
О люде поганий !
Де ти взяв ся ? Що ти робиш ?
Чого ти шукаєш
Під землею ? Ні, вже мабуть
Я не заховуюсь
І на небі ! Защо ж кара ?
Защо мені муки ?
Кому я що заподіяв ?
Чийі тяжкі руки
В мені душу закували,
Серце запалили
І галичі силу —
Думи розпустили ?

Защо, не знаю, а карають,
І тяжко карають !
А коли я спокутую ?
Коли діжду краю ?
Не бачу й не знаю.

Заворушила ся пустиня...

Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.

То не вмерлі, не зариті,
Не судá ідуть просити;
Ні, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому. То каторжні!..
А защо? Те знає
Вседержитель, а може ще
Й він не добачає!
Онде злодій штемпований
Кайдани волочить;
От розбійник катований
Зубами скрегоче,
Недòбитка, товариша,
Зарізати хоче,
А між ними, запеклими,
В кайдани убрáний,
Цар всесвітній, цар волі, цар
Штемпом увінчáний,
В муці, в каторзі—не просить,
Не плаче, не стогне.
Раз добром налите серце —
В-вік не прохолоне.

А де ж твої думи, рожевії квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може навіки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! Розсип їх, розкидай!
Зійдуть і рости муть і вийдуть з них люде...

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.

І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлю ся: хати над шляхами, —
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі;
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштрують ся. Далі гляну, —
У долині, мов у ямі,
На багнищі город мріє.
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий... Долітаю, —
То город без краю.

Чи то турецький?
Чи то німецький?
А може те, що й московський!

Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І нї однісінької хати!
Смеркало ся. Вогонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякав ся. — „Ура! ура!
Ура!“ закричали.

„Цу-цу, дурні! Схаменіть ся!
Чого се ви раді?
Що оретє?“ — „Екай хахол!
Не знаєт параду!
У нас парат. Сам ізволіт
Севодня гулятї.“
„Та де ж вона, тая цяця?“
— „Вон—відїш палаты?“
Штовхаю ся, а землячок,
Спасибі, признав ся,
З цинковими гудзиками:
„Где ты здєсь узял са?“
— З України. — „Да как же ты
Й гаваріть не вмєєш
Па здєшнєму?“ — „Ба нї, кажу,
Говорить я вмію,
Та не хочу.“ — „Екай чудака!
Я фсе фходы знаю:
Я здєсь служу; калї хочєш,
В дварец папытаюс

*Ввесті тебе. Толька, знаеш,
Мы, брат, прасвещонны,
Не паскупіс палтінкаю!*
— „Цур тобі, мерзений
Каламарю!“

І зробив ся
Я знову незримий,
Та й пропхав ся у палати.
Боже мій єдиний!
Так от де рай! Уже нащо
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
— „Так отсе то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Тай повірив тупорилим
Твоїм віршомазам!
Отто дурний! А ще й битий!
На квіток повірив

Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!“

За панами панства, панства
У сріблі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потіють та товплять ся,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять—хоч маленьку,
Хоч пів дулі, аби тільки
Під самую пику.
І всі у ряд поставали,
Ніби безязикі.
Ані телень!.. Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадьорить ся.

Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —
Об отечестві, здаєть ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших;

А потім цариця
Сіла мовчки на дзиґлику.
Дивлюсь : цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить !
Облизав ся неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло !.. А той собі
Ще меншого тува
Межи плечі ; той — меншого,
А менший малого,
А той дрібних ; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеть ся по вулицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть :
„ Гуля наш батюшка, гуля !
Ура ! ура ! ура-а-а ! “

Зареготав ся я, та й годі ;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло ;
Тільки де-де православні
По кутках стогнали,

Та, стогнучи, за б а т ю ш к у
Господа благали.
Сміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніч як день. Дивлю ся я:
Палати, палати
Понад тихою рікою,
А берег обшитий
Ввесь камінням. Дивую ся,
Мов несамовитий:
Як то воно зробило ся
З калюжі такої
Таке диво! Оттут крови
Полило людської
І без ножа! По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивить ся,
І дзиґарі тельняють.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скеля розбиває.
А на коні сидить охляп,
У свиті—не свиті,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, — от-от річку,
От-от перескочить.

А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
„Первому Вторая“
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обое,
Накрали ся, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, заміраю.
А тимчасом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось таке невидиме:

„Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію.
А мене послали

У столицю з Козаками
Наказним гетьманом.
О Боже мій милосерний!
О царю поганій!
Царю прókлятий, неситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з Козаками?
Болота засипав
Благородними кістками,
Поставив столицю
На їх трупах катованих,
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах... Царю, царю!
І Бог не розсудить
Нас з тобою! Кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Вітатъ над Невою...
України далекої
Може вже немає;
Полетів би, подивив ся,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,

Нашу славу? Боже милий!
Зжаль ся, Боже милий!“

Та й замовкло. Дивлю ся я:
Біла хмара криє
Сіре небо; а в тій хмарі
Мов звір в гаї виє.
То не хмара, — біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусянжовим,
І заголосила:

„І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Та й порізав, а з шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими,
І заклав столицю
В новій рясї. Подиви ся:
Церкви та палати!
Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!“

Розлетілись, ровсинались :
Сонечко вставало ;
А я стояв, дивував ся
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому :
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю :
„Як то тяжко той насущний
Люде заробляють !“

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають ;
По московськи так і чешуть,
Сміють ся та лають
Батьків своїх, що змалечку

Цвенькати не вчили
По німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилі!...
Пявки, пявки! Може батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою,
В німецьких теплицях
Заглушені. Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!

Піти лишень, подивить ся
До царя в палати:
Що там робить ся? Прихожу:
Старшина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлога
Ведмідь виліз. Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одутий, аж посинів:

Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих:
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба, —
І все ватрусилось,
Що осталось. Мов скажений,
На менших гукає, —
І ті в землю, Він до дрібних, —
І ті пропадають;
Він до челяді сунеть ся, —
І челядь пропала;
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю! Диво дивне
Стало ся на світі!
Дивлю ся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедик. Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де ж діла ся
Ведмежа натура?
Мов кошенья — такий чудний!
Я як засміяв ся!
Він і почув, та як гівне, —
Я перелякав ся,
Тай прокинувсь.

Оттаке то
Приснило ся диво!
Чудне якесь! Таке тільки
Снить ся юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати мої милі:
Я не своє розказував,
А те, що приснилось.
Петербург, 8. VII. 1844.

Чигирин.

(М. Щепкинові).

Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипають ся могили,
Високі могили, —
Твоя слава; і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить.
Ніхто й не покаже,

Де ти стояв, —

І на сміх не скаже!

Защо ж боролись ми з панами?

Защо ми різались з ордами?

Защо скородили списами

Татарські ребра? Засівали,

І рудою поливали,

І шаблями скородили.

Що ж на ниві уродило?

Уродила рута, рута, —

Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу. Заснула Україна,
Буряном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.

А надію

Вітер по полю розвіяв,

Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить
На неокраїнім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний!

Проспав єси степи, лісї
І всю Україну!
Спи ж, повитий Жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Поростуть — гетьмани.

Помолившись, і я б заснув...
Так думи прокляті
Рвуть ся душу запалити,
Серце розірвати.

Не рвіть, думи, не паліте!
Може верну знову
Мою правду безталанну,
Мое тихе слово.
Може викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги
Може зорю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,

І наллють живої
Козацької тії крови,
Чистої, святої.
Може, може... а між тими,
Між ножами — рута
І барвінок розіветь ся.
І слово забуте,
Моє слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадаєть ся, — і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеть ся, як рибонька,
І мене згадає, —
Слово моє, сльози мої, —
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі!

Петербург, 19. II. 1844.

Миколі Гоголеві.

За думою дума роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці, може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли, похилились
В кайданах — байдуже!...
Ти смієш ся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Болюголов, брате!
Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю країни.
Не заріже: викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві! Се-б то, бачиш,
Лепта удовиці
Престолові, отечеству
Та Німоті плата...
Нехай, брате! А ми будем
Сміятись та плакати.

Петербург, 30. XII. 1844.

Не жени ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жени ся на убогій,
Бо не будеш спати.
Оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде, —
Чи гола, то й гола!
Та ніхто не докучає
І не розважає:
Чого болить? і де болить? —
Ніхто не питає.
У двох, кажуть, і плакати
Мов лекше неначе.
Не потурай: лекше плакати,
Як ніхто не бачить.

Миргород, 4. X. 1845.

Невольник.

(Уривки.)

ПОСВЯТА.

Думи мої молодії,
Понурії діти, —
І ви мене покинули!...
Пустку натопити

Нема кому... Остав ся я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодую,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдина думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Еґерія:
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною,
Ніби заговориш,
Усміхнеш ся. Дивлю ся я —
Нічого не бачу.
Прокину ся — серце плаче,
І очі заплачуть.
Спасибі, зіронько!

Минає

Неясний день мій; вже смеркає.
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний.... мовчки скосить;
А там—і слід мій занесе
Холодний вітер. Все минає!...
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу, і тихими,
Тихими речами

Проговориш: „Я любила
Його на сїм світі,
Й на тїм світі любити му...“
О мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду вітати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

Той блукає за морями,
Світ перехожає,
Долі, доленьки шукає:
Немає, немає,
Мов умерла! А той рветь ся
З усієї сили
За долею... от-от догнав,
І—бебех в могилу!
А в іншого сїромахи
Нї хати нї поля,
Тільки торба; а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвертку закладає, —
Нї, не покидає!
Як репях той, учепить ся
За латані поли,
Та й збірає колосочки

На чужому полі;
А там—снопи, а там—скирти,
А там—у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого схоче—сама найде,
У колисці найде.

„А поки що, треба буде
І на чужі люде
Подивитись, як там живуть:
 Чи орють,
Чи не на ораному сїють,
І просто жнуть
І немолоченее віють,
Так як і мелють і їдять, —
 Все треба знать.
Так от як, друже: треба в люде
 На рік, на два піти
 У наймити;
Тогді й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вміти ме й пожить.
А ти як думаєш, небоже?...
Не думай! Коли хочеш знать,
Де лучче лихом торгувать,

Іди ти в Січ. Як Бог поможе,
Там наїси ся всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв:
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш;
А коли згубиш, — поживеш
Мое добро! Та хоч звичаю

Козацького набереш ся
Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсі,
А живі мислі те
З Товариством прочитаєш,
Та по молодечи
Будеш Богу молити ся,
А не по чернечи
Харамаркать...“

Під хатою

Усі трое сіли.

„Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою недолю;
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволі.“

— „Отто ж мене, вже сліпого
На світ випускали
З Товариством. Товариство
На Січ прямувало
І мене взяло з собою,

І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-Запорожці
І в Січ завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як Москалі срібло-злото
І свічі забрали
У Покрові; як Козаки
В ночі утікали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Києву
З Нечосом ходила,
І Межигорського Спаса
В ночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась.
І як степи запорожські
Тогді поділили
І панам на Україні
Люд закріпостили...
Як Кирило з старшинами

Пудром осипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.
Оттак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...
Ляхи були, усе взяли,
Кров повипивали,
А Москалі і світ Божий
В путо закували.
Маріїнське, 16. X. 1845.

Великий льох.

(Містерія.)

І. ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві. — „Бог простить:
Ми пташки-душі, а не люде!
А відсіля видніше буде,
Як розкопувати муть льох.
Коли б вже швидче розкопали,
Тогді б у рай нас повпускали,
Бо так сказав Петрові Бог:

„Тогді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає,
Як розкопа Великий льох.“ “

Перша душа.

Як була я людиною,
То Прісею звалась;
Я оттутечки й родилась,
Тут і виростала.
Оттут було на цвинтарі,
Я в дітьми гуляю,
З тим Юрусем гетьманенком
У піжмурки граюсь;
А гетьманша було вийде
Та й кликне в будинок.
Онде клуня: оттам мені
І фіг і родзинок,
Всього мені понадає
І на руках носить.
До гетьмана ж як приїдуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує...
Оттак то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене

Любили й кохали,
І нікому я нічого,
Ніже злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрива!
Всі на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як на тее ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку,
Як раз у неділю,
Я йшла за водою.
(Вже й криниця тая
Засунулась і висохла,
А я все літаю!)
Дивлюсь: гетьман з старшиною...
Я води набрала,
Та вповні шлях перейшла їм;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледве я неледве
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила?...

Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От защо караюсь,
От защо мене, сестрички,
І в рай не пускають.

Друга душа.

А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва в ночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявши ся,
Зо мною лежали.
І насили то, насили
Мене одірвали

Од матери неживої.
Що вже я просила
Московського капітана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище:
Насилу я сховала ся
На тім пожарищі.
Одна тільки і осталась
В Батурині хата;
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертав ся зпід Полтави.
Я йшла од криниці
Повз хатину, а він мені
Махає рукою:
Каже коня напоїти.
А я й напоїла;
Я й не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала..
Цар поїхав в Московщину.
Мене поховала
Та бабуса, що осталась
На тій пожарині,
Та, що й мене привітала
В безверхій хатині.

А на завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
Сволоок із словами
На вугілля попалили,
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю.
А защо мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла.

Третя душа.

А я в Каневі родилась;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канїв по Дніпрові,
А я з матір'ю сиділа
На горі в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотїлось,

Чи може що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері
Князі і всі сили,
Воеводи, а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.
От защо, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
Защо мене на митарства
Й досі не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Смеркаєть ся. Полетімо
Ночувати в Чуту:
Як що буде робити ся,
Відтіль буде чути.

Схопили ся білесенькі
І в ліс полетіли,
І на гілоньці на дубі
Ночувати сіли.

II. ТРИ ВОРОНИ.

Перша.

Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрав.

Друга.

Я в Парижі була,
Та три злота з Радзівілом
Та з Потоцьким пропила.

Третя.

*Через мост ідьот чорт,
А кава́ на ваде:
Быть беде! Быть беде!*

Оттак кричали і летіли
Ворони з трох сторон, і сіли
На маяку, що на горі,
Посеред лісу, усі три.

Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позирали,
Неначе три сестри старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мохом поросли.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі!
Я отсе лїтала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста вкрала
Трохи жовчі. От, бачите,
Є чим розговітись!
Ну, а в твоїй Московщині
Є чим пожитись?
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, много!
Три указа накракала
На одну дорогу.

Перша.

На яку се? На ковану?
Ну, вже наробила!

Третя.

*Та шесть тысяч в одной версте
Душ передувала.*

Перша.

Та не бреши, бо тільки пять,
Та й то з фоном-Корфом!
Ще й чванить ся, показує
На чужу роботу...
Капусниця закурена!
А ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розлили з річку крови
Та в Сибір загнали
Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запишались!
Ач яка вельможна пава!

Друга й третя.

А ти що зробила?

Перша.

А дзуськи вам питать мене!
Ви ще й не родились,
Як я оттут шинкувала
Та кров розливала.
Дивись, які! Карамзина,
Бачиш, прочитали
Та й думають, що ось-то ми!
Цитьте, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки!

Друга.

Отто, яка недотика!
Не та рано встала,
Що досвіта упила ся,
А та, що й проспалась.

Перша.

Упила ся б ти без мене
З своїми ксьондзами!
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетухо,
І досі б стояла!...
А з вольними Козаками
Що я виробляла?!
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живучі ж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала.
Нї, встали погані
Із шведською приблудою.
Та й тогді ж творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими, а такими

Просто-Козаками
Фінляндію засіяла,
Насипала бурти
На Орелі. На Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла, та цареві
Болота гатила,
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Оттогді то було свято!
Аж пекло злякалось,
Мати Божа у Іржавці
В ночі заридала.

Третя.

*І я такі нажыла:
С Татарамі памутїла,
С Мучітелем пакутїла,
С Петрухаю паїла,
Да Русь Немцам прадала!*

Перша.

Та й ти добре натворила:
Так Кацапів закріпила
У німецькі кайдани, —
Хоч лягай та і засни!
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають.
Вже ж і в кріпость завдала,

І дворянства страшну силу
У мундірах розплодила,
Як тих вошей розвела:
Все вельможнії байстрята!
Вже ж і Січ їх біснувата
Німотою поросла;
Та й Москаль незгірша штука:
Добре вміє гріти руки.
І я люта, а все таки
Того не зумію,
Що Москалі в Україні
З Козаками діють!
От-от указ надрукують:
„По милості Божій
І ви—Наші, і все—Наше,
І гоже й не гоже!“
Тепер уже заходились
„Древности“ шукати
У могилах, бо нічого
Уже в хаті взяти.
Все забрали любісінько,
Та лихий їх знає
Чого вони з тим поганим
Льохом поспішають.
Трошки б, трошки подождали,
І церква б упала:
Тогді б разом дві руїни
В „Пчелі“ описали.

Друга й третя.

Чого ж ти нас закликала?
Щоб на льох дивитись?

Перша.

Таки й на льох! Та ще буде
Два дива творитись:
Сю ніч будуть на Вкраїні
Родитись близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий буде — (отсе вже наш!) —
Катам помагати.
Наш вже в череві щіпає...
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добре поплюндрує,
Й брата не покине,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут komponують:
На катів та на все добре
Кайдани готують.

Третя.

*Я зблатам растопленим
Залью єму очі!..*

Перша.

Нї, він, клятий недовірок,
Золота не схоче!

Третя.

*Я царевыми чинами
Скручу ему руки!...*

Друга.

А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки!

Перша.

Нї, сестриці, не так треба:

Поки сліпі люде,
Треба його поховати,
А то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином
Мітла простягла ся,
А над Дніпром і Тясмином
Земля затрясла ся.
Чи чуєте? Застогнала
Гора в Чигирині.
О, смієть ся і ридає
Уся Україна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеть ся, що Йванами

Обох будуть звати.
Полетімо!...

Полетіли
Й летячи співали:

Перша.

„Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!“

Друга.

„Побіжить наш ярчук
В ирій їсти гадюк
За мною.“

Третя.

„*Как хвачу, да памчу,*
Ф самый ат палечу
Стрелою!“

ІІІ. ТРИ ЛІРНИКИ.

Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати.

Перший.

Що то, сказано, — ворони:
Уже й помостили!

Мовби для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

А для кого ж? Чоловіка
Певно не посадять
Лічить зорі.

Перший.

Ти б то кажеш!
А може й посадять
Москалика або Німця;
А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.

Третій.

Що се таке верзете ви?
Які там ворони,
Та Москалі, та сідала?
Нехай Бог боронить!
Може ще нестись заставлять,
Москаля плодити?
Бо чутка є, що цар хоче
Весь світ полонити.

Другий.

А може й так! Так на чорта ж
Їх на горах ставить?

Та ще такі височенні,
Що й хмари достанеш,
Як івлівти.

Третій.

Так отже ж що!
Отто потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивитись будуть,
Як мужики тонути муть.

Перший.

Розумні ви люде,
А нічого не знаєте!
То понаставляли
Ті хвігури от для чого:
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь оттам за Тясмином.

Другий.

Чорт-зна що провадить!
Нема хисту, то й не бреши!
А що, як присядем
Оттутечки під берестом
Та трохи спочинем?

Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині:
То поснідаєм в пригоді,
Поки сонце встане.
(Посідали.) А хто, братці,
Співа про Богдана?

Третій.

Я співаю і про Ясси,
І про Жовті-води,
І містечко Берестечко.

Другий.

В великій пригоді
Нам сьогодні вони стануть;
Бо там коло льоху
Базар людей насходилось
Та й панства не трохи.
Отде нам пожива буде!
Ану, заспіваєм
Проби ради!

Перший.

Та цур йому!
Лучче полягаєм
Та виспимось! День великий,
Ще будем співати.

Третій.

І я кажу. Помолимось
Та будемо спати.

Старці під берестом заснули.
Ще сонце спить, пташки мовчать,
А коло льоху вже проснулсь
І заходили ся копати.
Копають день, копають два,
На третій насилу
Докопали ся до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши калавури.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству. Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: „Треба, каже,
Своди розламати!
Вірней дело!“ Розламали,
Та й перелякались:
Костяки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниле корито

Й костяки в кайданах!
Якби в форменних, то б добре:
Вони б ще здали ся...
Засміялись... А ісправник
Трохи не сказив ся,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він то трудив ся,
І день і ніч побивав ся,
Та дурнем убрав ся.
Якби йому Богдан отсе
У руки попав ся,
У москалі заголив би,
Щоб знав, як дурити
Правительство! Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка в пику пише,
По московськи лає
Увесь народ. І на старців
Моїх налітає:

— *„Вы што, делаете плуты?“*

— „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана!“

— *„Я вам дам Багдана!
Машенкі, дармаєды!
І песню слажылі*

Пра такова ж машеніка!

— „Нас, пане, навчили!“

— *„Я вас навчу! Заваліть їм!“*

Взяли й завалили, —
Випарили у московській
Банї-прохолоді.
Оттак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!

Так малий льох в Суботові
Москва розкопала,
Великого ж того льоху
Ще й не дошукалась.
21. X. 1845.

Суботів.

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.
Отто церква Богданова:
Там то він молив ся,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділив ся.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, що заздріли,
То все очухрали, —
Могили вже розривають,

Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять...
Оттак то, Богдане!
Занапастив єси вбогу
Сироту Україну.
За те ж тобі така й дяка!
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, щò з тобою
Ляха задавила, —
Байстриюки Єкатери́ни
Сараною сіли.
Оттаке то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що „все то те
Таки й було наше,
А що ми тільки наймали
Татарам на пашу
Та Полякам.“ Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміють ся ж з України
Стороннії люде...
Не смійте ся, чужі люде!

Церква-домовина
Розвалить ся, а зпід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помолять ся на волі
Невольничі діти.

Миргород, 21. X. 1845.

Кавказ.

(Якову де-Бальмену.)

Кто даст главі моєй воду
і очам моїм істочник слез,
і поплачуся день і нош
о побієнних.

Єремїї, гл. IX., ст. 1.

За горами гори, хмарою повиті,
Засїяні горем, кровію політі.
Спокон-віку Прометея
Там орел карає,
Що день божий довбе ребра,
Серце розбиває;
Розбиває, та не випе
Живущої крові;
Воно знову оживає,
І смієть ся знову.
Не вмірає душа наша,

Не вмірає воля;
І неситий не виоре
На дні моря—поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тільки плакати, плакати, плакати,
І хліб насущний замісить
Кривавим потом і сльозами!
Кати знущають ся над нами,
А правда наша п'яна спить!
Коли вона прокинеть ся?
Коли ж одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силі
І духу живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклонять ся всі язики
Во віки і віки.
А поки що — течуть ріки,
Кривавії ріки!...

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі!

Оттам то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю,
Та й цькуємо... Лягло кістками
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крови! Напоїть
Всіх імператорів би стало,
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удових. А дівочих,
Пролитих нишком серед ночі,
А матерніх гарячих сльоз,
А батьківських; старих, кривавих —
Не ріки, — море розлилось,
Огненне море!.. Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам царям!
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
І вам, лицарі великі,
Богом незабуті!
Боріте ся, поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

„Чурек і сакля — все твоє!
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайдани.
А в нас? На те письменні ми,
Читаєм Божії глаголи,
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
По чому хліб і сіль по чім;
Ми христіяне: храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тільки сакля в очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? чом ми вам —
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці? чом ви нам
Платить за сонце не повинні?
Тай тільки ж то! Ми не погане,
Ми настоящі христіяне;
Ми ма́лим ситі! — А за те,
Якби ви з нами подружились,
Багато дечого б навчились.
У нас же й світа як на те:
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? а люду? що й лічить!
Од Молдовáнина до Фінна —

На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствує!... У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив — тепер на небі!
Ось бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом непросвіщенні!
У нас навчіть ся! В нас дери,
Дери та дай,
І прямо в рай,
Хоть і рідню всю забори!
У нас — чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Француза лаєм, продаєм
Або у карти програєм
Людей, — не Негрів, а таких
Таки хрещених, но простіх.
Ми не Гішпане! Крий нас Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті Жиди, та продавать!
Ми по закону!“

По закону апостола
Ви любите брата?
Суєслови, лицеміри,

Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти ні жінка!

За кого ж Ти розпинав ся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих? чи за слово
Істини? чи може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!

Храми, каплиці і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомленнії поклони

За кражу, за війну, за кров:
Щоб братню кров пролити, просять,
А потім в дар Тобі ж приносять
З пожару вкрадений покров...

Просвітились, та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.

Все покажем, тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати,
Як їх носить, і як плести
Кнути узловаті,
Як лягати і як спину
Під них підставляти, —
Всьому навчим, тільки дайте
Взяти свої гори,
Ті останні, бо взяли вже
І поле і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну, — довелось запить
З московської чаші московську отруту.
О друже мій добрий, друже незабутий!
Живою душою в Україні вітай;
Літай з Козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай,
Заплач з Козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки що мої думи,
Мое люте горе,
Сїяти му, нехай ростуть

Та з вітром говорять...
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Тії думи аж до тебе;
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, гори,
І мене згадаєш.

Переяслав, 18./XІ. 1845.

До мертвих і живих і ненарождених
земляків моїх, в Україні і не в Укра-
їні сущих, моє дружнєє посланіє.

Аще хто речет, яко люблю Бога,
а брата свого ненавидит, лож єсть.

(Соборне посланіє апостола Івана,
гл. IV., ст. 20.).

І світає, і смеркає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянний,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,

І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують,
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіть ся, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіть ся на рай тихий,
На свою Україну;
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся, братайте ся;
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
на небі, а не тільки
На чужому полі...
В своїй хаті — своя й правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви прете ся на чужину

Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього... Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог створив вас не на те,
Що ви неправді поклонились,
І хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця правди дозрівать
В німецькі землі, на чужину,
Прете ся знову. Якби взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді б зостав ся сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люде б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорать
І Дніпро, і гори,
І потече сторіками
Кров у сине море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати:
Одцураєть ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами.
Умийте ся! образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать, —
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко-глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура
Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять.

Якби ви вчились так, як треба,
То й мудрость би була своя;
А то залізете на небо :
„І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю :
Нема ні пекла ані раю,
Немає й Бога, тільки я,
Та куций Німець узлуватий,
А більш нічого...“

— „Добре, брате!

Що ж ти таке?“

„Нехай Німець

Скаже: ми не знаєм!“

Оттак то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: „Ви Моголи.“
— „Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі!“
Німець скаже: „Ви Славяне.“
— „Славяне, Славяне,
Славних прадідів великих
Правнуки погані!“
І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофіли

Так і претесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг!— „Колись будем
І по своєму глаголать,
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Оттогді ми заходимось!“

Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люде!
А гвалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що—не Брути!...
У нас Брути і Коклеси,
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,

Степом укривалась!“
Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титла,
Ніже тії коми;
Все розберіть та й спитайте
Тогді себе: Що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, защо закуті?
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможніі гетьмани!
Чого ж ви чваните ся, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!
Може чванитесь, що Братство

Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
А на Січі мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Їсте на здоровя,
Та славите Запорожя.
А чиєю кровю
Отта земля напоєна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже, аби добра
Була для горòду!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!
Правда ваша: Польща впала,
Тай вас роздавила.
Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Лаха свої діти
Її розпинають.

Так як пиво, праведную
Кров із ребер точать!
Просвітити, бачиш, хочуть
Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчаєть ся, як дітей тих
Нових доглядати!
Показуйте! За науку —
Не турбуйтеся! буде
Материна добра плата:
Розпадеться ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих...

Учіте ся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цурають ся,

В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злому
На всій землі безконешній
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!

От така то наша слава,
Слава України!...
Оттак і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й защо розпинали?...

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх

Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеть ся срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, не вечерній,
Тихенько засяє...
Обніміть ся ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

Вюнища, 14./XII. 1845.

Холодний яр.

У всякого своє лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не своє, позичене,
А все таки лихо.
Нащо б, бач ся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить Бог-знає колишне?
Добре, що заснуло!...

Хоть і Яр той! Вже до його
І стежки малої
Не осталось, і здається,

Що ніхто й ногою
Не ступив там, — а згадаєш,
То була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись Гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр тогді сходили ся,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Де ж ти дів ся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом?
Чи то загатили
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: Що їм діять
З добрими панами,
Людодідами лихими,
З новими Ляхами?
Не гатіте! бо над Яром
Залізник вітає,

І на Умань позирає,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Святого закона!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славте ся царевою
Святою війною,
Бо ви самі не знаєте,
Що царики коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
„За отечество“! Їй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
І не знає, защо,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо:
Гайдамаки — не воїны, —
Разбойнікі, воры,
Пєтно в нашей історії...“
Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Розбійник не стане;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;

Не розібе живе серце
За свою країну!
Ви — розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіть ся ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! Дуріть дітей
І брата сліпого,
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости над вами
Розпадеться ся кара,
І повіє новий огонь
З Холодного Яра!

Вюнища, 17./XII. 1845.

Псалми Давидові.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;

А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчаєть ся; і стане він,
Як на добрім полі,
Над водою посажене,
Древо зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає:
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих оновлять ся,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
На вік забуваєш?
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?! Спаси мене,
Спаси мою душу,

Да не скаже хитрий ворог:
„Я його подужав!“
І всі злії посміють ся,
Як упаду в руки,
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене! Помолю ся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи в'двожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив еси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові

Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючи ся,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Не молимося чужим богам,
А Тебе благает:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу. Встань же, Боже, —
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирила ся душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам,
Встань на ката знову!

ЛІІ.

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзїє,
Не творить благая.
А Бог дивить ся: чи є ще
Взискающі Бога?
Нема добре творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?
Їдять люде замість хліба,
Бога не згадають.
Там боять ся, лякають ся,
Де страху й не буде:
Так самі себе боять ся
Лукавії люде.
Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розібе неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадуєть ся Ізраїль
І святий Іяков.

LXXXI.

Між царями й судіями
На радї великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.

Доколї будете стяжати
І кров невинну розливають
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать? ,
Вдові убогій допоможіте,
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих! — Не хотять
Познать, розбити тьму неволї, —
І всеу — Господа глаголи,
І всеу плачеть ся земля.

Царі, раби — однакові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

CXXXVI.

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,
І на вербах повішали
Органи глухії,
І нам стали сміяти ся
Едомляне злії:
„Розкажіть нам пісню вашу:
Може й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!“
— „Якої ж ми заспіваєм
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Іерусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині;
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуду помянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помяне,
Едомськії діти,
Як кричали ви: „Руйнуйте,

Руйнуйте, паліте
Сіон святий!“ Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радості застане
І розібе дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоем чеснім собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє неправди,
На науку людям.
Окують царей неситих

В залізній пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!

Вюнища, 19./XII. 1845.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валятись,

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умірять в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого! однаково —
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Вюнища, 21./XII. 1845.

Три літа.

І день—не день, і йде—не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забірають
Все добре з собою,
Окрадають добрі думи,

О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь, —
Амінь всьому веселому
Од нині до віка,
І кидають на розпутті
Сліпого каліку.
Невеликії три літа
Марно пролетіли,
А багато в моїй хаті
Лиха наробили,
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом—димом
Тії добрі сльози,
Що лили ся з Катрусею
В московській дорозі,
Що молились з Козаками
В турецькій неволі,
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що день Божий умивали,
Поки не підкрались
Злії літа, та все тее
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,

І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину, —
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті!
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереть ся,
А вона другому
За три шаги продасть ся
Та з його й смієть ся.
От де лихо! от де серце
Разом розірветь ся!
Оттаке то злеє лихо
Й зо мною спіткалось:
Серце люде полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Грали ся, хвалили...
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любови...
І я прозрівати
Став потроху... доглядаюсь,
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,

Не люде, а змії...
І засохли мої сльози —
Сльози молодії.
І тепер я розбитее
Серце ядом гою —
І не плачу й не співаю,
А вию совою.
Оттаке то! Що хочете,
То те і робіте —
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хвалїте
Мої думи, — однаково,
Не вернуть ся знову
Лїта мої молодії,
Веселее слово.
Не вернуть ся!... І я серцем
До вас не верну ся,
І не знаю, де дїну ся,
Де я пригорну ся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?
Думи мої! лїта мої,
Тяжкії три лїта!
До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хилїтесь ні до кого,

Ляжте дома спати,
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.
Добридень же, новий годе, —
В торішній свитині!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
„Благоденствіє, указом
Новеньким повите?...“
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись!

Вюнища, 22./XII. 1845.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили Козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам у ночі,
Іде в степ, а, йдучи,
Співа, сумно співає:
— „Наносили землі
Та й до дому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.

Як запродав гетьман
У ярмо христіян,
Нас послав поганяти:
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились
І оттут полягли
У могилі заклятій. “
Та й замовк, зажурився
І на спис похилився,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,
Сині хвилі голосили.
Зза Дніпра, із села
Луна степом пішла,
Треті півні співали.
Провалив ся Козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Петербург, у цитаделі, 1845.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде

Мене в снігу на чужині —
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій—не своїй землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
Моли ся, сину: за Вкраїну
Його замучили колись.“

Мені однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні.
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, — і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

Петербург, у цитаделі, 1847.

Три шляхи.

Ой три шляхи широкії
До купи зійшли ся;
На чужину з України

Брати розійшли ся;
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той — сестру, а найменший —
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зовяла.
Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
По світу блукають,
І три шляхи широкії
Терном заростають.

Петербург, у цитаделі, 1847.

Не спало ся, — а ніч як море...
(Хоч діялось не в осени,
Так у неволі.) До стіни
Не заговориш ні про горе,
Ні про „младенческії сны“.
Верчу ся, світу дожидаю;
А за дверима про своє
Салдатське нежитіє
Два часовії розмовляють.

Перший.

*Така ухабіста сабой,
І менше бєлай не даріла;
А барін бєднєнькай такой!
Меня-та, слыш, і надсмастрілі,
Свєзлі ф Калугу і забрілі.
Так вот-тє случай-та какой!*

Другий.

А я—аж страшно, як згадаю —
Я сам пішов у москалі.
Таки ж у нашому селі

Назвав я дівчину. Вчащаю
І матір удову єднаю;
Так пан заклятий не дає:
Мала, каже, нехай дожду ся.
І, знай, вчащаю до Ганнуєї.
На той рік знову за своє:
Пішов я з матір'ю просити.
„Шкода, каже, і не проси!
Пятьсот, каже, коли даси,
Бери хоч зараз!“ Що робити?
Головко бідна! Позичать?
Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили!...
Поки ті гроші заробив,
Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по Дону.
Вертаюсь в осени до дому,
І подарунків накупив
Найдорогіших. От, вертаюсь
В село до дівчини в ночі, —
Аж тільки мати на печі,
Та й та сердешна умірає,
А хата пустою гниє.
Я викресав огню, до неї:
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусіди:

Привів попа, та не застав, —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моеї Ганни. Я спитав,
Таки сусіду, про Ганнусю.
„Хіба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сибір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.“
Неначе згага запекла...
Я ледве, ледве вийшов з хати.
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем, не чув землі.
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От як, брате!
Остали ся і батько й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Або себе занапастити,
Та Бог помилював. А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

Перший.

Так што же?

Ну, вот тепер і прікалі!

Другий.

Нехай собі! А Бог допоможе,
То й так забудеть ся колись.

Вони ще довго говорили.
Я став перед світом дрімать,
І паничі мені приснились,
І не дали, погані, спать.
Петербург, у цитаделі, 1847.

В неволі тяжко... хоча й волі,
Сказать по правді, не було;
Та все таки якось жилось —
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.
Петербург, у цитаделі, 1847.

Чи ми ще зійдемо ся знову,
Чи вже на віки розійшлись,
І слово правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так! Не наша мати,
А довело ся поважати.
То—воля Господа!... Годіть,
Смиріте ся, молітесь Богу
І згадуйте один другого;
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Не благай не проси:
Не клепає коси,

Чи то пригород, чи гóрод, —
Як бритвою старий голить
Усе, що дася:

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря;
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить.
Й хреста ніхто не поставить
І не помяне!

Петербург, у цитаделі, 30./V. 1847.

Заповіт.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе в Україні
У синєє море
Кров ворожу, — оттоді я
І лани і гори —
Все покину і долину
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімї великій,
В сімї вольній новій,
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом!

Переяслав, 25./XII. 1845.

Пояснення.

Під віршами стоять дати (день, місяць і рік) після старого стилю; в передмові, біографії й поясненнях вони подані після нового, по якому числить цілий цивілізований світ.

Перше число означає сторінку, а друге, відділене від нього протинкою (,) — стрічку, рядок, вірш, стих. „З д.“ по числі рядка значить „з долу“.

I, 4. Кобзар = Кобзарем називано людину, що, граючи на музичнім інструменті, званім кобзою, співала пісні. Від назви книжки з Шевченковими поезіями, називаємо ми Кобзарем самого Шевченка.

Стор. VII. Про життя Тараса Шевченка. — XXI, 7. Гребінка = український письменник Євген Гребінка складав прегарні байки. — XXXVII, 8. Трагічного життя = Українець Олександр Кониський, автор найдокладнішої життєписи Шевченка, пише, що поет через 47 літ свого життя пережив лише сім правдиво щасливих днів.

Стор. 1. Думи мої, думи мої, лихо мені з вами. — 3, 13. Орел чорний = двоголовий російський державний орел.

Стор. 5. Причинна. Сю поезію написав Шевченко у Літньому саді в Петербурзі, ледви „нодих волі“ діткнув ся його, себ то року 1838. — Причинна = така, котрій починено, котру заворожено, й тому вона ходить як сновиди з відкритими очима, несвідома того, що робить.

Стор. 9. На вічну пам'ять Котляревському. Написано з приводу смерті Івана Котляревського, автора славно-

звісної Енеїди, популярної Наталки-Полтавки, Москаля-Чарівника, Одн до князя Куракина, родоначальника нової доби нашого красного письменства. Побачив світ 9. вересня 1769. в Полтаві, вмер дня 11. падолиста 1838. року. В році 1903., при величнім здвизі відпоручників з цілої соборної України, відслонено його пам'ятник. Заслуга Котляревського в історії українського письменства незмірно велика, він бо перший на Україні почав писати живою нарідньою мовою й положив своїми писаннями початок нової художньої української літератури (р. 1798.). — 12, 8. Троя = Іліон чи Періама, славне місто в Малій Азії; вона десять років хоробро й витревало видержувала облогу старинних Греків, які її потім таки здобули; грецький поет Гомер оспівав її в „Іліяді“, — себ то „пісні про Іліон“.

Стор. 14. Катерина. — 14, 4 з д. Василь Жуковський = московський поет (1783—1852). Дивись життєпис Шевченка стор. ХХІ, 9.

Стор. 22. Іван Підкова. Отаман сей особа не історична, а вигадана поетом. Але дух Запорожа віддано зовсім правдиво й дуже вірно. Історичний Підкова вирушив з ватагою Козаків не на Царгород, столицю Туреччини, а в Молдавію, здобувати собі молдавський трон; на хвилю опанував країну, але мусів таки зараз уступити, а король Баторій, діставши його підступом у свої руки, казав йому відрубати голову ві Львові р. 1578. — 22, 2. В. Штернберґ = артист-маляр, що дуже кохав ся в українських краєвидах. — 23, 1. Поставець = збанок. — 23, 7. Лиман = усте, гирло Дніпра. — 23, 3 з д. Рибалка = чайка, рід птаха. — 24, 1. Байдак = рід човна. — 24, 9. Синоп = турецьке місто на полудневім березі Чорного моря.

Стор. 24. До Основ'яненка. — Основ'яненко = потомок козацької родини, славний повістяр Григорій

Квітка, автор п'ятнадцяти повістей, між иншими „Маруєї“, „Сердешної Оксани“, „Конотопської відьми“, і пяти драматичних творів, що жив під Харковом на Основі, тому й прибрав собі ім'я „Основяненко“; уродився 29. листопада 1778. р., вмер 20. серпня р. 1843. Він перший український письменник народньої доби, що став писати по нашому прозою, себ то невіршованою мовою, і писав про поважні річі та поважним способом, коли за тих часів на Україні звичайно думано, що українська мова здатна тільки до жартовливого й сміховинного писання. — 26, 13. **Ворог** = Москаль. — 27, 4. **Кебета** = здібність, хист, талант.

Стор. 28. Тарасова ніч. — Так прозивається в нашій історії битву з 1628. року, коли гетьман Тарас Трясило розбив над річкою Альтою, біля Переяслава, польське військо, що було під командою Конецьпольського. — 28, 4 з д. **Петро Мартос** = полтавський дідич, мав перший відкрити поетичний талант Шевченка, знайшовши в нього порозкидані на підлозі вірші (між иншими згадану поезію), котрі поет буцім то зовсім маловажив. — 31, 5. **Не стало Кравчини.** **Кравчина** = відділ війська в Запорожців. Тут так названий мабуть гетьман Павло Наливайко, страчений у Варшаві Ляхами по невдачнім повстанню р. 1597.

Стор. 34. Миколі Маркевичові (Бандуристе, орле сизий). **Микола Маркевич** = історик, поет і музик; його твором „Історія Маларосії“ (5 тт., Москва, 1842—1843) Шевченко не раз користувався.

Стор. 40. Сон (У всякого своя доля). — Слова під заголовком, взяті з евангелія св. Івана значать: Дух правди, котрого світ не може прийняти, бо не бачить його, ані знає його. — 41, 5. **Кішечка** = кіточка. — 46, 4. **Душі пропиває** = продає своїх підданих (кріпаків) за трунки. — 49, 14 з д. **Штемпований** = значений, щоби легко пізнати, якби втікав. — 49, 6 з д. **Цар волі** = полі-

тичний вязень, караний за змагання до правди й волі. — 51, 12. Сам = цар. — 51, 13. Іулятї — гулять, шіти на прохід. — 51, 1 з д. Папытаюс — попробую, постараюся. — 52, 3. Палтінкаю — срібним піврублем, коповиком, копою. Слушно сказано: „Хабар то московська конституція“. З Москалями, почавши від міністра і кінчаючи останнім поліцаєм, тяжко зробити якусь справу без хабаря. Тут Шевченко наводить сумний приклад Українця, зісцуптого вже петербурськими чиновницькими (урядницькими) звичаями. — 52, 12. Аж ось і сам = за сі вірші, що висмівають царя й царицю, Микола І. найбільше розгнівався на Шевченка і додав до засуду його на заслання яко простого жовніра (салдата) ще й заборону писати й малювати. — 55, 12—15. З калюжі такої.... і без ножа = Петербург збудований на багнах, які висушили Козаки; при тих роботах повмирало їх тисячі. — 55, 7 з д. Скелю = Петро представлений на коні, що спинається на скелю. — 55, 6 з д. Охляп = без сідла. — 55, 4 з д. Якимсь листом = пам'ятник лютого ворога, батька катів України Петра І. з лавровим вінцем на голові; той пам'ятник поставила наша гнобителька, „суча дочка“ (в народній пісні) Катерина ІІ., котра зруйнувала нашу славу Запороську Січ р. 1775. — 56, 4 з д. Із Глухова = Глухів був після Мазени столицею лівобічної України. — 56, 2 з д. З заступами (рискалями) на лїнїю = копати канали над рікою Невою; над нею збудували Українці Петрови місто Петербург. — 57, 2. Наказнім гетьманом = Павла Полуботка яко тимчасового заступника гетьмана. — 57, 6. Гаспид = чорт. — 58, 7. Біла пташка = душа Запорожця, замученого при висушуванні багон. — 59, 8 з д. Сенат = найвищий трибунал.

Стор. 62. Чигирин. Місто Чигирин після зборівського миру (р. 1667.), заключеного Польщею й Московщиною, стало резиденцією українських гетьманів

і мовби столицею України. — 64, 4 з д. Обоюдний = двосічний.

Стор. 65. **Миколі Гоголеві.** — 66, 13. Не заріже батько сина = Шевченко думав, що Гонта зарізав своїх двох синів за те, що вони були католики, що в тих часах на Україні значило те саме, що Поляк; в дійсности Гонта мав лише одного сина і не міг його забити, бо той був православний.

Стор. 67. **Невольник.** — 72, 12 з д. Нечоса = князь Потьомкин. Шукаючи популярности, він вписав ся в реєстр запороського війська. Запорожці же, по своєму звичаю давати прізвиська, прозвали його Нечосою, бо він носив перуку (штучне волосся).

Стор. 73. **Великий льох.** — 73, 9 з д. Суботове = село, маєтності Богдана Хмельницького; гляди Суботів. — 74, 11. Ю русь = Юрію Хмельницький, син великого гетьмана Зиновія-Богдана, а пізнійший гетьман. — 76, 16 з д. Батурин = містечко в Чернігівщині над рікою Сеймом було від 1669. р. столицею гетьманів, між иньшими й Мазепи. — 76, 11 з д. Чечель = полковник гетьманської гвардії Мазени. Він боровив Батурин проти московського війська. — 79, 3 з д. Чута = ліс коло Старої Січи. — 80, 5. Три ворони = злі духи Вкраїни, Польщі й Москви. — 80, 8. Крав Богдан крам = крамом названо тут волю українського народу, що її Хмельницький, вирвавши в Поляків, занастив, торгуючи ся з московськими боярами. — 81, 10. Декабристи = проводирі того революційного руху, який 26. декабрю (грудня) р. 1825. зворушив ся проти царя Миколи І., коли він вступив на трон по смерті Олександра І. — 81, 8 з д. Три указа накракала на одну дорогу = Тоді міністер Кляйнімхель обкрадав московський скарб, будуючи залізницю між Петербургом і Москвою. Укази

царя Миколи І., що потурав його крадежи, були великим лихом для цілої російської держави. — 81, 5—1 з д. Наковану... передувала = Разячий приклад неоптїбности й шкідливости самодержавства. Коли інжинїри вагали ся, який напрям дати залїзниці, то Микола І. потяг на мапі (географічній картї) просту лїнію між Петербургом і Москвою і накинув таким способом людности будову залїзниці на не вигіднім ґрунті, переважно багністїм, зовсім не числячи ся з інтересами мешканців. Богато людей тоді вигбло. — 82, 3. З фон ом - Корфом = генерал т. зв. „третього атделенія“, себ то висшої царської поліції, в родї як тепер „охранка“, царський дорадник і повірник, тяг в один гуж із Кляйніміхлем. — 82, 6—5 з д. Карамзиня прочитали = сей історик подав р. 1811. цісареві Олександрові І. меморїал (пропамятне письмо) про нову й стару Росію; в нїм він встоює за самодержавство, старі закони й кріпацтво. — 83, 7 з д. Із шведською прибудуою = королем Карлом XII. — 83, 4—3 з д. Батурин спалила, Сулу в Ромні загатила = після відкриття т. зв. зради гетьмана лїво-бічної України Мазепи, а власне його патріотичного вчинку супроти українського народу, який стогнав в московських ярмі, князь Меншиков спалив до пня гетьманську резиденцію Батурин, знищив там православні церкви, вимордував безпомічних жінок і дітей, а в Ромнах над Сулою судив і карав смертю прихильників Мазепи і знущав ся над безборонною людністю, як в Батуринї. — 84, 2—7. Фінляндію засїяла.... белота гатила = цар Петро І. гонив Козаків до земляних робіт, казав присилати по пять, по десять тисяч Козаків копати канали („каналські роботи в народніх піснях), особливо на роботу ладбського каналу коло нової царської столиці Петербурга; з них майже половина при тім вигбла. — 84, 12. Іржавець = село продуцького повіту на Полтавщині. — 84, 11 з д. С му-

чителем. Мучитель = цар Іван ІV. Грізний або Лютий. — 84, 10 з д. Петру́ха = цар Петро І. — 85, 1 з д. Пчела = часопись “Северная Пчела”, видавана Булгарином, підслеслива до крайности до царя, царського двору й правительства. — 88, 10. Ярчук = так звуть псів, що родять ся в початку місяця травня (мая). Нарód думає, що вони мають якусь нечисту силу, бо родять ся видючі: чують заздальгідь злодія; їх не кормить мати, але мусить годувати молоком сам господар.

92, 12. Калавур = караул, сторожа, варта. — 92, 13. Іспра́вник = начальник повіту, як от староста в Галичині. — 92, 8 з д. Свот = склепінне. — 92, 7 з д. Вірней дело = певнійше діло, коротко — певнійше. — 93, 2. Форменних = казнá, себ то державний скарб в Росії, має свій зразок кайданів по всім царстві однаковий; тому то зветь ся їх форменними. — 93, 13 з д. Яременка = Козака Яременка клуня стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана. — 93, 9 з д. Плут = шахрай, лайдак. — 94, 8—9. Великого льоху ще не дошукались = подекуди люди переказують, що якби докопали ся до великого льоху Богданового, де його скарби заховані, то до краю знівечилиб Україну.

Стор. 94. Суботів. — В селі Суботові чигиринського повіту, маєтности Хмельницького, похоронено великого гетьмана в його церкві, ним самим збудованій. Церква стоїть до нині, але тіло Хмельницького казав польський воєвода Чарнецький, спустошивши Чигиринщину та спаливши Суботів, в р. 1664. викинути на наругу. — 95, 2. Льохи твої розкопують = гл. містерію Великий льох. — 95, 12 з д. Олексі́їв = московського царя Олексі, котрому Богдан Хмельницький р. 1654. віддав Україну, забезпечивши їй переяславським українсько-московським договором незалежність від Московщини в усіх її внутрішніх, а почасти й заграничних справах; невдовзі по тій

угоді московські царі, зламали слово і поволі повідбирали Українцям признані права, аж поки й сліду їх не стало.

— 95, 9 з д. Кажуть = себ то приятелі, Москалі; очевидно, що названо їх тут приятелями — іронічно, для сміху.

Стор. 96. Кавказ. — 96, 10. Граф Яків де-Бальмен = зукраїнщений потомок французької родини, приятель Шевченка, згинув в бою з Черкесами, котрих Росія, аж по довгій і тяжкій боротьбі (1843—1859) покорила. — Переклад з церковнословянського язика слів, уміщених під заголовком: О, хто дав би в мою голову воду, а моїм очам джерело сліз! Я плакав би і в день і в ночі над занепаними. — 96, 9 з д. Прометей — грецький велетень, герой, що викрав з неба вогонь, щоби допомогти людям, і терпів за се страшні муки, прибитий до скелі на розказ богів. — 97, 8. На прю = на спір, боротьбу. — 98, 7. Людей муштрованих чимало = в боротьбі з Черкесами стратила Росія коло півміліона садатів. — 99, 1. Чурек і сакля = черкеські слова: корж (пляцок) і хата. — 100, 1 з д. Суєслови, лицеміри = пусто-слови, облудники. — 101, 11 з д. Мірри дим = кадило.

Стор. 103. До мертвих і живих і ненароджених земляків моїх. — В сій поезії розвинув Шевченко програму Кирило-Методіївського товариства; гл. Життєпись стор. XXVI.—XXVII. — Слова під заголовком значать: Коли хто каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, говорить неправду. — 103, 4 з д. Окаянний = проклятий. — 103, 2 з д. Велелюдних = многолюдних. — 104, 12. Діти юродиві = виродки. — 107, 8. Узлуватий = мудрий, кручений. — 107, 4 з д. Колляр = чеський поет і учений, один з основателів словянофільства (1793—1852), написав вірші „Донька Слави“. — 107, 2 з д. Ганка = чеський поет і учений, оснував „Матицю чеську“, відкрив ніби „Королєдвірську рукопись“ із старинними чеськими піснями,

котрі в дійсности він сам зложив (1791—1861). — 109, 10. Титла = скорочення в старо- й церковно-словянській мові, зазначувані над словами. — 109, 11. Кома = протинка. — 109, 5 з д. Ходите в ярмі = московському. — 109, 2 з д. Лій топили = як оповідає народній переказ, гетьмана Наливайка Ляхи спалили в мідянім бику. — 109, 1 з д. Братство = січове братство, Запорожці. — 110, 2—3. Синопом, Трапезунтом галушки варило = за гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. — 111, 4. Материні очі = вітчину, батьківщину свою Україну хочуть просвітити сучасною чужою наукою.

Стор. 113. Холодний яр. — 114, 4. Манастир Мотрин (Мотронівський) стоїть серед лісів в чигиринському повіті київської губернії недалеко місточка Медведівки. В сих лісах зорганізував Залізняк повстання Гайдамаків в р. 1768. — 114, 8. Самопал = давня рушниця з льонтом. — 115, 9 з д. Вор = злодій. — 115, 8 з д. Петнó = пляма.

Стор. 116. Псалми Давидові. — Псалóм або псáльма = похвальна релігійна пісня, особливо жидівська в Старім Завіті; найкрасші з них уложені царем Давидом в кількості 150, що становлять т. зв. псалтир. — 120, 7. Взи-скающий Бога = шукаючий Бога, прямуючий до Бога. — 121, 6. Стяжати = набувати, дбати. — 121, 10 з д. Всуе = дарма. — 122, 9. Едомляне = властиво мешканці поганського Едому, на полудне від Палестини; тут взагалі ворожі погане.

Стор. 125. Три літа. — Сей вірш знайдений в Архіві департаменту поліції; ним кінчила ся та збірка поезій Шевченка, які написав він через три роки (1843—1845). Шевченко списав їх у один зошит, думаючи їх надрукувати. Отсей то зошит був відібраний у нього підчас арешту й лежав аж до нашого часу в Департаменті поліції. — 126, 7. Оксана = Шевченко кілька разів у своїх поезіях, але

аж у пізнійших, згадує за якусь Оксану, яко товаришку його дитинячих літ.

Стор. 133. **Не спало ся, а ніч як море.** — 133, 13. Нежитів = нужденне, сумне життя, животіння. — 133, 10 з д. Ухабіста = жвава. — 133, 9 з д. Белая = давнійше грошовий папір на 50 карбованців (рублів). — 135, 1 з д. Тепер і прікалі = тепер і заколі.

Стор. 138. **Заповіт.** — Сей вірш написав Шевченко, лежачи цілий місяць хорий на тиф, на який заляпав, перестудивши ся по невиліченій ще недузї, в діди́ча пирятинського повіту Віктора Закревського.

Помічені найголовніші друкарські помилки.

На сторінці	у рядку	надруковано	має бути
IV	7	сім	минулім
XVIII	7	губернії	губернії
XXVI	3 з долу	президентом.	президентом,
17	9	Далек ий шлях	Далекий шлях
28	4 з долу	В.	П.
31	11 "	годі	годі
40	8 "	руйнує	руйнує
45	5 "	Слізми	Слізьми
52	2	прасвещонны	прасвещенны
61	10	землю,	землю.
99	11	хліб	хліб
106	5	заговорать	заговорять
123	8	дітей	дітей
126	4 з долу	не	не

Зміст книги.

	Сторона
Портрет Шевченка.	
Від видавництва.	III
Житте Тараса Шевченка	VII
Думи мої, думи мої	1
Причинна (уривки)	5
Вітре буйний	7
На вічну пам'ять Котляревському	9
Тече вода в синє море	13
Катерина (уривки).	14
Нащо мені чорні брови	20
Іван Підкова	22
До Основ'яненка.	24
Тарасова ніч.	28
Миколі Маркевичові	34
Утоплена (уривок).	36
Тяжко, важко в світі жити	36
Розрита могила	38
Сон (У всякого своя доля).	40
Чигирин	62
Миколі Гоголеві	65
Не жени ся на багатій	67
Невольник (уривки)	67
Великий льох	73
Суботів.	94
Кавказ.	96
До мертвих і живих і ненарождених зем-	
ляків.	103
Холодний яр	113

Псалми Давидові	116
Минають дні	124
Три літа	125
За байраком байрак	129
Мені однаково	130
Три шляхи	131
Не спало ся, а ніч як море	133
В неволі тяжко	136
Чи ми ще зійдемо ся знову	137
Понад полем іде	137
Заповіт	138
Пояснення	140
Помічені найголовніші друкарські помилки	150

Видання „Союза Визволення України“

(Редакція й склад видань: Wien, VIII., Josefstädterstrasse 79, 2. Stiege, 2. Stock, Tür 19).

I. Часописи:

1. **Вістник Союзу визволення України** — український орган Союзу. Виходить у Відні від жовтня 1914. р. Досі вийшли чч. 1—8.

2. „**Ukrainische Nachrichten**“ (Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina). Виходить у Відні від кінця вересня раз на тиждень. Досі вийшли чч. 1—20.

II. Книжки й брошури:

3. **Т. Шевченко** — Кобзар. Вибір поезій, випуск I. Відень, 1915. (Випуск другий у друку.)

4. **Prof. M. Hruschewskyj** — Ein Überblick der Geschichte der Ukraina („Короткий огляд історії України“). Відень, 1914. Вичерпане.

5. **М. Хрушевски** — Прѣгледъ на украинската история. Софія, 1914. Той самий огляд по болгарськи. З географічною картою України.

6. **Дръ Л. Цехелски** — Не освободительница, а потисница на народнитѣ (Какъ Русия „освобождава“ Украина). Софія, 1914. З картою України. В додатку до брошури подані відозви Союзу визволення України до громадської думки Європи, до болгарського народу та платформа Союзу.

7. **Rusia Tarista** — asupritoarea popoarelor (Царська Росія — гнобителька народів). Букарешт, 1914.

З картою України. Зміст: З. Арборе — Український народ (замість передмови); Др. Л. Цегельський — Не освободителька, а гнобителька народів; До громадської думки Європи; Платформа Союзу й його відозва до румунського народу. По румунськи.

8. **Українські колядки.** Відень, 1914. Вичерпане.

9. **Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten** („Війна, Україна й балканські держави“). Відень, 1915. Зміст: Др. Л. Цегельський — Як Росія „визволяла“ Україну; йогож — нариси: Україна й Румуни, Україна й Болгари, Україна й Туреччина; відозва Союзу визволення України до балканських народів і до громадської думки Європи; платформа Союзу.

10. **В. Дорошенко** — Півтораєста літ української політичної думки (Короткий огляд визвольно-самостійницьких змагань на російській Україні). Відень, 1914.

11. **Відомости про російську Україну** (Січковим Стрільцям). З друкарні Союзу визволення України, 1915.

12. **Січ.** Календар Союзу визволення України на рік 1915. Відень, 1915. Незабаром вийде з друку.

13. **Др. Володимир Левицький** — Як живеться українському народови в Австрії. Відень, 1915.

14. **Др. Льонгін Цегельський** — З чого виникла війна та що вона нам може принести? Відень, 1915.

15. **Др. Вол. Старосольський** — Національний і соціальний момент в українській історії. Відень, 1915. Друкується й незабаром вийде.

16. **Др. Вол. Темницький** — Українські Січові Стрільці. Відень, 1915. Друкується й незабаром вийде.

17. **Україна, Росія й Туреччина** — Збірник статей на турецькій мові з картою України. Царгород, 1915. Зміст: 1. Передмова від видавців, 2. Др. Л. Цегельський—

Україна й Туреччина, 3. Проф. М. Грушевський—Короткий огляд української історії, 4. В. Дорошенко—Політичні партії на російській Україні, 5. М. Меленевський—Культурна праця Українців, 6. А. Жук—Російська Україна в числах, 7. Відозва Союзу до турецького народу, 8. Відозва його „До громадської думки Європи“, 9. Платформа Союзу.

18. Prof. M. Hruschewskyj — Die ukrainische Frage in ihrer historischen Entwicklung („Українське питання в його історичнім розвитку“). Друкується й незабаром вийде. По німецьки.

19. George Cleinow — Das Problem der Ukraina („Українська квестія“). Друкується й незабаром вийде як 1. випуск збірки „Голоси Європи про українську справу“. По німецьки.

20. Prof. Otto Hoetzsch — Die ukrainische Frage („Українське питання“). Друкується й незабаром вийде як 2. вип. збірки „Голоси Європи про українську справу“. По німецьки.

21. Г. Бочковський — Україна й українська справа. Прага, 1915. По чеськи. Незабаром вийде з друку.

22. Dr. Stefano Rudnickyj — L'Ucraina e gli Ucraini („Україна й Українці“) в італійській мові. З мапою України. Рим, 1914.

Крім того готується до друку: Історія й географія України по німецьки, брошура про Україну й Швецію на шведській мові і т. п.

III. Листкові видання (відозви й метелики):

23. **До українського народу в Росії.** Львів, у серпні 1914. По українськи.

24. **До громадської думки Європи** (по німецьки, французьки, італійськи й англійськи).

25. **До болгарського народу** (по болгарськи й німецьки).

26. **До румунського народу** (по румунськи й німецьки).

27. **До шведського народу** (по шведськи й німецьки).

28. **До турецького народу** (по французьки й німецьки).

Всі 25. VIII. 1914., у Відні.

29. **Салдате -озирнись!** Відозва Союза до Українців, салдатів російського війська. Царгород, в падолисті 1914.

30. **Солдатамъ русской арміи!** Відозва до російського війська, по московськи. Царгород, в падолисті, 1914.

31. **Аскер!** Відозва Союза до турецьких жовнірів (аскерів) в справі розповсюдження відозв під чч. 29 і 30. По турецьки, в грудні 1914.

32. **Der Bund zur Befreiung der Ukraina** — Плятформа Союза. Відбитка з ч. 1. „Ukr. Nachr.“ (те саме по англійськи, французьки й італійськи). Відень, 1914.

33. **A. Žuk. Die russische Ukraina (Flächenraum, Gebietseinteilung und Bevölkerungsstatistik).** Відбитка з ч. 3. „Ukr. Nachr.“ Відень, 1914.

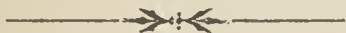
34. **A. Žuk — L'Ucraina russa** — попередній твір в італійській мові. Рим, 1914.

34. **W. Doroschenko — Die politischen Parteien in der russischen Ukraina** (Відбитка з ч. 4. „Ukr. Nachr.“). Відень, 1914.

36. **W. Doroscenko** — *Brevi cenni dei partiti politici dell' Ucraina* — той же твір в італійській мові. Рим, 1914.

37. **Буквар** (для положених Українців). Царгород, 1914. З друкарні Союзу.

На складі Союзу є також видана накладом „Української Соціалдемократії“ брошура Парвуса — На оборону демократії проти царизму! Авторизований переклад з німецької мови зі спеціальною передмовою автора до українського видання. Царгород, 1914.

Випуск перший

В оправі 1 К 40 с.